

ליאת שטייר-לבני

כחומר ביד היוצר:

זיכרון, מרחב ודימוי בעיתונות ציונית

בארץ ישראל ובארצות הברית*

"מה שאנו זוכרים, מה שאנו משחזרים ומה שאנו מספרים
הם לעיתים קרובות למרבה הצער עניינים שונים לגמרי..."
ברנרד לואיס.¹

העיתונות שארגונים מרכזיים בארץ ישראל ובארצות הברית, כגון הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, הסתדרות העובדים הכללית, הדסה, הג'וינט² ואמריקנים למען ההגנה,³ הוציאו לאור בשנים 1944-1948, היו חלק ממתקפה ציונית תקשורתית-תעמולתית, שמטרתה הייתה ליצור קישור פוליטי בין בעיית העקורים לבין שאלת ארץ ישראל, ולשכנע את דעת הקהל

* המאמר מבוסס על עבודת הדוקטור: **דברים שרואים משם לא רואים מכאן – שואה, ניצולי שואה, שיקום וקליטה בראי הקולנוע והעיתונות של ארגונים ציוניים בארץ-ישראל ובארצות-הברית, 1945-1948** (אוניברסיטת תל-אביב, 2006). העבודה נכתבה בהנחייתן של פרופ' דינה פורת ופרופ' נורית גרץ.

1. ברנרד לואיס, **עלי היסטוריה** (ירושלים, 1988), עמ' 5-43.
2. **הג'וינט** הגדיר עצמו כארגון עזרה א-פוליטי, אך בשל עמדתו והשפעתו של ג'וזף שוורץ (Joseph J. Schwartz), ששימש מאז 1940 כראש הסניף האירופי, בפועל נקט הארגון עמדה פוליטית פרו-ציונית. כך, למשל, בכל האמור ב"בריחה" באירופה הייתה עזרתו של הג'וינט כה גדולה, עד שאחד השליחים הארץ-ישראלים טען כי "יש לנו לא שתי קרנות ציוניות – יש לנו שלוש: קרן היסוד, קרן קיימת לישראל וקרן הג'וינט". ראו: Yehuda Bauer, *Out of the Ashes: The Impact of American Jews on Post Holocaust European Jewry* (Oxford, 1989), pp. 193-236.
3. *Americans for Haganah (AFH)* היה ארגון ציבורי שהוקם ביולי 1947 על ידי מכון סנובורן, מכון חשאי שפעל בצפון אמריקה לגיוס כספים ולרכישות נשק בעבור "ההגנה". מטרתו היו: להביא יהודים אמריקנים לתמוך בעלייה יהודית חופשית לארץ ישראל; להפיץ מידע על תפקידה המכריע של "ההגנה" בהבאת פליטים לארץ למרות הגבלות הבריטים; ללמד את האמריקנים על אודות המאבק בארץ ישראל; ולגייס תמיכה כספית ומתנדבים לארגון "ההגנה". ראו: הוכשטיין יוסף, "ההגנה" בארה"ב, 7.8.1988, עריכה ראשונית **ארכיון "ההגנה"**, 40/118 (עמ' 1, 6-7).

העולמית בחשיבות הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל. עיתונים אלו תורגמו לשפות רבות, הופצו בעולם ופנו לשלושה קהלי יעד מרכזיים: המעגל התוך-ציוני (התנועה הציונית ומוסדותיה בארץ ובעולם); המעגל הפנים-יהודי (התפוצה היהודית בעולם) והמעגל הלא-יהודי (דעת הקהל בעולם). עד כה לא נותחו העיתונים הללו ולא נערך כל מחקר שישווה את ייצוגם של יהודי אירופה, הן בתקופת השואה והן לאחריה באירופה, בתקשורת הכתובה בארץ ישראל ובארצות הברית.

מאמר זה יבחן את דרך ייצוגם של יהודי אירופה בשואה ולאחריה (מחנות העקורים באירופה) בשלהי שנות הארבעים, ויראה כיצד תודעה קולקטיבית היא תלוית מרחב ואינטרסים חברתיים-פוליטיים, ולכן היא משתנה ממקום למקום.⁴ העיתונים שיצאו לאור על ידי הארגונים בארץ ישראל ובארצות הברית היו עיתונים תעמולתיים מגמתיים מאוד, שפישטו את המציאות ורידדו מסרים. כדרכם של אמצעי תקשורת אחרים, הם אינם משקפים את המציאות, אך בהחלט ניתן ללמוד מהם על הלכי הרוח של התקופה בארץ ישראל ובארצות הברית. קריאה ביקורתית שלהם מגלה את המציאות שרצו ליצור מסיפורה של יהדות אירופה, את הנושאים שביקשו להדגיש ונושאים אחרים שהעדיפו להצניע, ואת המגמות החברתיות-תרבותיות שפעלו באותה תקופה. המאמר יראה כי ההקשרים הפוליטיים, החברתיים והתרבותיים השונים, שבהם פעלו הארגונים בארץ ישראל מחד גיסא ובארצות הברית מאידך גיסא, הצמיחו כבר בשנים הראשונות שלאחר המלחמה שני נרטיבים מנוגדים בנוגע ליהודי אירופה בשואה ולאחריה. הנסיבות הללו יצרו – באותן שנים ובמסגרת אותו מאבק – רשומון, היינו שני סיפורים שונים לאותה היסטוריה: העיתונים הארץ-ישראליים דחקו את השואה לשולי הנרטיב, מתחו ביקורת על התנהגותם של יהודי אירופה בשואה, הציגו את מחנות העקורים כסמל לאירופה החרבה, תיארו אותם כמקומות מוכי ניוון ומוות וליוו את התיאור בייצוג שלילי של ניצולי השואה החיים בהם. העיתונים היהודיים-אמריקניים, לעומתם, עסקו בריש גלי בזוועות השואה, לא מתחו ביקורת על יהודי אירופה תחת הכיבוש הנאצי, ובמקום זאת דנו בהבנה ובאמפתיה בגורלם הקשה, תיארו את מחנות העקורים כמקומות תוססים, שהחיים בהם חוזרים לפרוח, והעלו על נס את דמותם הלוחמנית והאקטיבית של ניצולי השואה החיים בהם.

4. העיתונים, שינותחו במאמר זה, יצאו לאור שנים ספורות לאחר מלחמת העולם השנייה והאירועים המתוארים בהם עדיין אינם עבר רחוק. לפיכך אני משתמשת במושג "תודעה קולקטיבית", שהוא השלכה של המושג "זיכרון קולקטיבי" שבו עסק מוריס האלבוואקס (Halbwachs). ראו: Maurice Halbwachs, *On Collective Memory* (Lewis A. Coster, ed. and trans., Chicago and London [1925, 1947], 1992), See especially pp. 37-83, 167-189.

עיתונות ציונית בארץ ישראל ובארצות הברית: 1945-1948

קרננו (של הקרן הקיימת לישראל), **ארץ-ישראל בבניינה וידיעות קרן היסוד** (של קרן היסוד), **בהסתדרות ופנקס קטן** (של הסתדרות העובדים הכללית) (להלן: העיתונות הארץ-ישראלית), אמנם יצאו לאור באופן פורמלי כשבועונים וירחונים פנים-ארגוניים, אך למעשה כוונו לקהל יעד רחב בהרבה: הם עסקו בסוגיות שעמדו על סדר יומה של התנועה הציונית בארץ ובעולם, הופנו ליישוב הארץ-ישראלי כולו ובנוסף תורגמו ברובם לשפות זרות והופצו בעולם כחומר תעמולתי.

קרננו, הירחון המרכזי של קק"ל, יצא לאור בשנים 1924-1963 והיווה צינור קשר מרכזי בין הלשכה הראשית של קק"ל לבין הפעילים ברחבי העולם.⁵ כתב העת **ארץ-ישראל בבניינה** היה דו-ירחון שתורגם לשפות רבות, ובהן רוסית, בולגרית, פולנית וצ'כית, ועסק בתמורות שחלו בארץ ישראל, בפריחתה ובהתעצמותה; כל גיליון הופץ באלפי עותקים. כתב העת **ידיעות קרן היסוד**, שהחל להופיע באורח לא סדיר ב-1947, אחת לכמה שבועות, תורגם לשבע שפות (עברית, יידיש, אנגלית, צרפתית, רומנית, ספרדית ופורטוגזית) והופץ ברחבי העולם באלפי עותקים.⁶ במלחמת העולם השנייה החלו לצאת לאור שני כתבי עת מרכזיים של "ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל" (להלן: ההסתדרות). הירחון **בהסתדרות** כלל מאמרים על המצב בארץ ובעולם, פרוטוקולים של ישיבות הוועד הפועל של ההסתדרות, דיווחי שליחים מן העולם, הרצאות שניתנו לפעילי ההסתדרות ועוד, וראה אור מ-1943 עד 1970 (לבד מהשנים 1960-1961). **פנקס לפעילי ההסתדרות** הופיע משבט תש"ג עד תשרי תש"ד. במחצית השנייה של שנות הארבעים הופיע באופן בלתי סדיר, ומ-1970 ואילך נכלל בעיתון **דבר**.⁷ הירחון **פנקס קטן** כלל ביוגרפיות של אישים מרכזיים בתנועה הציונית וביישוב הארץ-ישראלי, לצד סקירות על התפתחות ההסתדרות ותנועת הפועלים בארץ ועל התקדמות המאבק הציוני. הירחון החל לצאת לאור בשנת 1943, ומהמחצית השנייה של שנות הארבעים הופיע באופן בלתי סדיר.⁸ גם העיתונים של ארגונים יהודיים-אמריקניים, כגון הדסה, הג'וינט

5. לאחר מלחמת העולם השנייה שימש אפשטיין, ראש מחלקת התעמולה של קק"ל, כעורך העיתון, אך הוחלף כעבור שנים אחדות ביעקב טשרנוביץ. ראו: זהר שביט, "התפתחות כתבי העת והעיתונות", **תולדות הישוב היהודי בארץ-ישראל מאז העלייה הראשונה – בנייתה של תרבות עברית בארץ-ישראל** (ירושלים, 1999), עמ' 188; יורם בר-גל, **סוכנת תעמולה ארץ-ישראלית – הקרן הקיימת לישראל 1924-1947** (חיפה, 1999), עמ' 106.

6. ראו: **ידיעות קרן היסוד**, 24.8.1947, עמ' 3; **ידיעות קרן היסוד**, 8.5.1947, עמ' 6; יחיאל לימור ואינס גבל, "עיר נצורה ועיתונים בה הרבה – העיתונות בירושלים במלחמת העצמאות", **קשר**, 23 (תל אביב, 1998), עמ' 25-44.

7. לפעמים חיברו המוציאים לאור שני חודשים בגיליון אחד, או דילגו על כמה חודשים.

8. נוסף על **בהסתדרות ופנקס קטן**, הוציאה מחלקת ההסברה של הוועד הפועל של ההסתדרות לאורך השנים גם קונטרסי הסתדרות שונים.

ואמריקנים למען ההגנה (להלן: העיתונות היהודית-אמריקנית), לא פנו רק אל חברי הארגונים אלא אל כלל האמריקנים, יהודים ולא-יהודים כאחד.⁹

באותן שנים ראו אור שני כתבי עת מרכזיים של ארגון הדסה: *Hadassah Newsletter* הופיע כל שישה שבועות, והגיע לתפוצה מרשימה של קרוב ל-400 אלף מנויים. מטרתו הייתה לעסוק בנושאים שיצרו קשר הדוק בין היישוב לבין הקהילה היהודית האמריקנית, והוא הורכב מכתבות מרכזיות ומדורים קבועים, כגון חדשות מסניפי הדסה בארצות הברית ובארץ ישראל, סקירת ספרים ומאמרים בנושאי יהדות וציונות, וכתבות תרבות על ארץ ישראל ועל נושאים יהודיים בארצות הברית. העיתון התעלם בדרך כלל מנושאים פנים-אמריקניים, כגון המלחמה באנטישמיות בארצות הברית, אלא אם כן אלה היו קשורים ליהדות או לציונות. בתקופת המלחמה נשלחו גיליונותיו לצבא האמריקני באירופה, ולאחר השחרור נשלחו לקהילות יהודיות באפריקה, באירופה ובמזרח הרחוק. במקביל אליו התפרסם גם הירחון *Hadassah Headlines*, שייחד מדורים קבועים לנושאים המרכזיים שבהם עסקה הדסה, כגון רפואה, עליית הנוער, רווחת הילד ושותפות עם ארגונים ציונים אחרים.¹⁰ נשות הדסה עודדו את הנשים בסניפים השונים להשתמש בכל כלי התקשורת האפשריים כדי להעביר ליהודים ולנוצרים כאחד את המסר שלהם. הן הדגישו את הצורך בהעברת כתבות תקשורת בהדסה לתקשורת המקומית, בטפטוף בלתי פוסק של האידיאולוגיה באוזני אנשי תקשורת, בעריכת ארוחות ערב מפוארות לגיוס כספים, בהפצת עיתונים, נאומים וחברות, כאשר הקו המנחה הוא: "עליכם להציג את הרעיונות שלנו בצורה הדרמטית ביותר שאתם יכולים".¹¹ הג'וינט הוציא לאור באותן שנים שני ירחונים מרכזיים: *JDC Digest* ו-*JDC Review*, שעסקו בסיוע שניתן ליהודים באירופה. את המאמרים שהתפרסמו בו כתבו בדרך כלל נציגים שונים של הג'וינט באירופה וראשי הארגון בארצות הברית, ורק שיעור קטן מהכתבות הוקדש לעניינים פנימיים של הג'וינט.¹² הארגון Americans for the Haganah הוציא לאור דו-שבועון ששמו כשם הארגון, ובו כתבות שעסקו במטרות הארגון, במצב הניצולים במחנות העקורים ובהתפתחויות הפוליטיות בארץ ישראל. מראשית 1948 שינה העיתון את שמו ל-*Haganah Speaks*.

9. אריה גורן, "העיתונות היהודית בארצות הברית", **קשר**, 6 (נובמבר) (תל אביב, 1989), עמ' 3-16.
10. ראו: גורן, "העיתונות היהודית בארצות הברית", עמ' 14; *Hadassah*, "Publicity and Promotion", *Hadassah Newsletter*, November 1945, pp. 35-36; "A New Approach to an Old Problem", *Hadassah Newsletter*, October 1945, pp. 18-19.
11. ראו: "Ideas of The Month", *Hadassah Headlines*, October 1945, p. 5; "Youth Aliyah — Fulfilling a Promise", *Hadassah Headlines*, May 1945, p. 4; "Long Awaited Opportunity to Rehabilitate Concentration Camp Children Finds Hadassah Ready as 1945 — 46 Youth Aliyah Quotas Are Issued", *Hadassah Headlines*, August 1945, p. 5.
12. משנת 1948, כשהתחילו חיסול מחנות העקורים באירופה וניצניה של המלחמה הקרה, שהקשתה על

ייצוג יהודי אירופה בשואה בעיתונות הארץ-ישראלית

כאשר דנים בהתמודדותם של אנשי היישוב בארץ ישראל עם השואה בשנות ה-40 וה-50, יש להפריד בין המרחב הלאומי למרחב החברתי-תרבותי. מבחינת הזיכרון הלאומי, לא ירדה השואה מסדר היום הלאומי, הן משום שלא היה לה אחר ורע בתולדות ההיסטוריה היהודית, והן משום שהייתה אחד ממקורות הלגיטימציה של המדינה שבדרך, היינו הקמת המדינה תהיה פיצוי על רצח העם המזעזע.¹³ חשיבותה הלאומית של השואה לא קירבה אותה ואת ניצולי השואה ועדויותיהם אל לב הציבור הישראלי. ההפך הוא הנכון. הזהות העברית החדשה נתפסה לרוב כהיפוכה המוחלט של הזהות היהודית הגלותית שאותה ייצגו ניצולי השואה, ובעיני אנשי היישוב היהודי בארץ ישראל ייצגה השואה במקרים רבים מצב של עליבות וחוסר אוניס. כך נוצר מצב פרדוקסלי, שבו נשענה המדינה שבדרך על השואה במישור הלאומי ודחקה אותה אל השוליים במישור החברתי-תרבותי.¹⁴

אמביוולנטיות זו משתקפת היטב בעיתונות, ותכליתו של הנרטיב שעוצב בה היה לתת הצדקה למאבק הציוני וליצור קשר בין בעיית ניצולי השואה לבין הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל. המפגש המורכב של אנשי היישוב הארץ-ישראלי עם הניצולים ועדויותיהם הומר בנרטיב זה בסיפור פשטני, שדחק את העבר מפני ההווה והתרכז בלקח הלאומי. השואה נותרה אירוע עמום ולוט בערפל. מאירוע העומד בפני עצמו, נהפכה לשלב בדרך להגשמת החזון, ואת מקום תיאורם של אירועי שנות מלחמת העולם השנייה החליף סיפור הלקח הפוליטי, הגורס כי ארץ ישראל היא הפתרון היחיד למצוקותיו של העם היהודי.¹⁵

אנשי הג'וינט להגיע למדינות מזרח אירופה, החלו הכותבים בעיתונים אלה לעסוק גם במצב היהודים במקומות אחרים בעולם.

13. במגילת העצמאות נכתב כי: "השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים. שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה, ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם".

14. אביהו רון, **זכרון השואה במדינת ישראל**, הרצאה באוניברסיטת בן-גוריון שבנגב (1996).

15. סיפור לקח זה, שדחק את העבר והתמקד בהווה ובעתיד, בא לידי ביטוי לא רק בעיתונות, אלא גם בקולנוע, בחלקים נרחבים של ספרות המבוגרים, ספרות הילדים, ספרי הלימוד וספרי הזיכרון, ועקרונותיו מהדהדים גם בתפיסת הנצחת השואה. ראו: גרשון שקד, **הסיפורת העברית 1980-1880** (תל אביב, 1998); יעל דר, **ומספסל הלימודים לקחנו: היישוב לנוכח שואה ולקראת מדינה בספרות הילדים הארץ-ישראלית, 1939-1948** (ירושלים, 2006); רות פירר, **סוכנים של לקח** (תל אביב, 1989); נעה עמית, **דפוסי הנצחה וזיקתם למודלים בתרבות – מקרה מבחן: חוברות זיכרון**

בשנים 1945-1948 נדפסו בעיתונות קק"ל רק דיווחים ספורים על שואת יהודי אירופה. בגיליון **קרננו**, שראה אור לאחר המלחמה (יוני 1945), תוארו שנות המלחמה הראשונות כך: "שתי השנים תרצ"ט-ת"ש עומדות במזל של מאורעות, של סיום המאורעות ושל חוסר כסף... והנה עברו שנתיים אלה ונכנסנו לבת-תקופה שניה: תש"א-תש"ב. שנתיים אלה עומדות בחלקן במזל של חוסר כסף ובכללן במזל הרע של 'חוק הקרקעות'".¹⁶ בגיליון זה אין שום התייחסות להשמדתם של מיליוני יהודים בתקופת המלחמה, ונושאו המרכזי הוא סקירת פעולותיה של הקק"ל באותן שנים ביישוב הארץ ובניינה, כשהמסקנה היא: "תקופת המלחמה הייתה לקק"ל תקופת מבחן והיא עמדה בו". קורבנות השואה מוזכרים רק במעורפל: "על עורכיו של מאזן זה [סיכום העובדות והמספרים על התקדמות הקק"ל בחודשי המלחמה – לש"ל] מעיקים כל הזמן, כערפל קודר, מראות הבהלה של הצד השני". אנשי היישוב אינם צריכים לשקוע באבל, טוענים הכותבים, משום שדבר כזה יפגע בלהט הבניין שלהם.¹⁷ בגיליון פברואר 1946, במאמר שלכאורה היה אמור לסקור את גורל יהודי נורווגיה, נכתב: "יור"ר הקק"ל בנורווגיה, מר י' יעקבסון, שנמלט בשעתו לשוודיה, חזר לעבודתו".¹⁸ בחירת המילים במשפט זה הופכת את השואה לאירוע ערטילאי ומרוחק: השואה היא "בשעתו", הטרגדיה שפקדה את היהודים מסתכמת ב"נמלט" (לארץ זרה), והחלק החשוב ביותר במשפט הקצר הוא ההווה הציוני – "חזר לעבודתו".

המילה "נאצים" נזכרת ב**קרננו** פעמים ספורות בלבד בשנים 1945-1948. "הקורבנות" שאליהם מתייחסת הכותרת "קורבנותינו" הם הנופלים מקרב חיילי הבריגדה והחיילים היהודים ששירתו בצבאות השונים: "מטובי חיילינו ומפקדינו בחזית – שנספו ועלו על המוקד ביחד עם המוני העם – גאולת הארץ לצורך גאולתם".¹⁹ "יער החייל" של הקק"ל, המסוקר בעיתונות, ניטע לזכרם של "הקורבנות" – 52 חללי הבריגדה בקרבות חזית איטליה, 128 חללי פלוגת הנהגים 462 וחבריהם, ואליעזר מרגולין, מפקד הגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה. באחד מגיליונות **פנקס קטן** משמשת המילה "שואה" לתאר את מאורעות 1921;²⁰ המושג "מחנה ריכוז" משמש לתיאור דחיקתן של הנשים הארץ-ישראליות לשוליים בפעילות שארגן היישוב בתגובה על מאורעות 1929. אחת הנשים מעידה בזעם: "כלאו אותנו ברפת כבמחנה

לנופלים במלחמות (עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, 1995); מולי ברוג, **לבטים בהנצחת השואה בארץ-ישראל 1942-1949** (ירושלים, 1996); אליעזר דון-יחיא, "ממלכתיות ושואה", **בשבילי התחייה – מחקרים בציונות הדתית** (ירושלים, 1983).

16. "חשבון המעשה והנפש עם חתימת תקופה", **קרננו**, שנה כב, גיליון ג, יוני 1945.

17. "מענייני קרננו", **קרננו**, שנה כב, גיליון ג, יוני 1945, עמ' 1.

18. "בחזית עבודתנו – בתפוצות אירופה", **קרננו**, שנה כג, גיליון ב, פברואר 1946.

19. "מענייני קרננו", **קרננו**, שנה כב, גיליון ג, יוני 1945, עמ' 1.

20. "יוסף אהרונוביץ", **פנקס קטן**, גיליונות דצמבר-ספטמבר 1945, עמ' 51-52.

ריכוז²¹. **בידיעות קרן היסוד**, המילה "שואה" כמעט אינה מוזכרת וכתבי העיתון כמעט אינם עוסקים בקורות היהודים בשנות המלחמה. העיסוק הוא רק בהווה – בעלייה, ובעתיד – בעליות הצפויות. גם **בארץ-ישראל בבנייה** אין כל נגיעה בשנות השואה או בסיפורים אישיים של יהודי אירופה. לעומת זאת, רוב הגיליונות עוסקים בהתפתחות הארץ ובמתרחש בה, והביטוי "גאולת הארץ" חוזר בהם מאות פעמים. ההתעלמות מן השואה מתבטאת גם בתמונות, וליתר דיוק בהיעדרן של תמונות של מה שהתגלה מששחררו מחנות הריכוז.

לרוב אנשי היישוב היו קרובי משפחה שנספו בשואה. להרגשת האבל של הארץ-ישראלים נוספה לא פעם, מצד אחד, תחושת בושה ורצון להוכיח את יהודי אירופה על שלא נענו לקריאותיה של הציונות להגר לארץ ישראל, ומצד אחר תחושת אשמה על כך שנבצר מהם לסייע למשפחותיהם.²² היו שהתקשו לעכל את חוסר הישע של יהודי אירופה ושפטו אותם לחומרה, במיוחד על שרובם לא התקוממו במרד מזוין נגד הנאצים.²³ כך למשל, יצחק לופבן, מבכירי העיתונאים ביישוב ועורך **הפועל הצעיר**, טען כי המוני היהודים מתו בשואה "מוות שאינו יפה כל כך";²⁴ בפברואר 1946, בהספד על חללי ההתקפה של ה"הגנה" בשרונה, שראה אור בעלון הפלמ"ח, נכתב אל ההורים השכולים: "בניכם לא הובלו חסרי אונים לטבח בידי משעבדים" ומוותם בא "למען לא יבנו עוד כבשני שריפה לבית ישראל".²⁵

המושג "כצאן לטבח" הופיע בראשונה בהקשר ציבורי בכרוז פרי עטו של אבא קובנר, שנקרא ב-1 בינואר 1942 באסיפה של כמה עשרות בני נוער בגטו וילנה. כותרת הכרוז הייתה "אל נלך כצאן לטבח" ועיקרו היה קביעתו של קובנר, כי היטלר מתכוון להשמיד את כל יהודי אירופה, וכי התשובה היחידה למצב היא התקוממות ובחירה במוות כבני חורין, משל "תמות נפשי עם פלישתים". בקריאתו זו לא התכוון קובנר להפריד בין הנוער המאורגן לבין הציבור בגטו (כפי שפורשו דבריו בארץ ישראל), אלא דיבר בגוף ראשון רבים על כל יהודי ליטא ותיאר מצב קיומי.²⁶ אך עבור הציבור בארץ, שחונך לאורם של מיתוסי גבורה והקרבה כדוגמת מצדה ותל-חי,²⁷ נהפך המושג לסמל המתאר את אופן הליכתם למוות של רבבות יהודי אירופה.²⁸

21. "תנועת הפועלות בייבולה", **פנקס קטן**, גיליון 36, 1 במאי 1946, עמ' 63-64.
22. חנה יבלונקה, "50 שנה למפגש – ישראלים וניצולים בראי הספרות, הזיכרון וההיסטוריוגרפיה", **ילקוט מורשת**, סה (תל אביב, 1998), עמ' 81-103.
23. אניטה שפירא, **חרב היונה – הציונות והכוח 1881-1948** (תל אביב, 1994), עמ' 433-462.
24. יחיעם ויץ, "יישוב, גולה ושואה – מיתוס ומציאות", **יהדות זמננו**, 6 (תל אביב, 1990), עמ' 147.
25. שפירא, **חרב היונה**, עמ' 433-456.
26. דינה פורת, **מעבר לגשמי – פרשת חייו של אבא קובנר** (תל אביב, 2000), עמ' 65-95.
27. שפירא, **חרב היונה**, עמ' 433-462.
28. רבים מהניצולים העדיפו לשתוק למשמע האשמות אלו. כך, למשל, ניצול בוכנוולד משה זיו מספר כי לא היה לו כוח להכחיש או להילחם בהתבטאויות כגון "הייתם כעדר צאן שהובל לטבח" ששמעו הוא וחבריו. את התשובה הגה רק בראשו: "בדמיוני הפרוע כינסתי את המלעזים למיניהם, הלבשתי

נראה כי בארץ ישראל הופיע הביטוי בראשונה בסוף 1942,²⁹ ופעמים רבות לווה בטענה כי הפסיביות של רוב הציבור היהודי, והימנעותו מהתגוננות וממאבק מזוין, היו המשך של דפוס התגובה הגלותי מקדמת דנא.³⁰ רבים לא הבינו כי יהודי אירופה לא יכלו להתגונן מפני מכונת ההשמדה הנאצית, וכי במקרים רבים עשו הרבה יותר מעמים כבושים אחרים. הפרטיזנים ולוחמי הגטאות, לעומת זאת, זכו ליחס שונה לחלוטין. אלה לא נתפסו כנצר ליהודי הגולה, אלא כחלק מאנשי ארץ ישראל, שכן רבים מהם היו חברי תנועות הנוער הציוניות והתחנכו על ברכי החינוך החלוצי הארץ-ישראלי.³¹

אך היו בארץ ישראל גם מי שהסתייגו מהתיאור הזה של יהדות אירופה. ברל כצנלסון, מנהיגה הרוחני של מפא"י, יצא עוד במהלך מלחמת העולם השנייה נגד כל ניסיון להטיל דופי ביהודים שלא השתתפו במאבק מזוין; אישים מרכזיים אחרים ביישוב ראו במאבק הקיום היומיומי בזמן השואה ביטוי מובהק של התגוננות, ואנשי ציבור ורבנים ידועים בציונות הדתית, שגילו הערכה למורדים בגטאות, ציינו גם כדוגמה ומופת את היהודים הדתיים שניסו להמשיך ולקיים מצוות בתנאים בלתי אפשריים, ואף מסרו נפשם על קידוש השם.³² הדעות הללו מגלות כי לא כולם היו שותפים ליחס הביקורתי כלפי יהדות אירופה.

העיתונות טשטשה תמונה מורכבת זו. שלוש השנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, שבהן הגיע המאבק הציוני לשיאו, הביאו לפישוט ולרדוקציה של האידיאולוגיה הציונית, ושל המציאות. הרצון להתמקד בתקומה בארץ ולהתאחד סביב תכונות גבריות הרואיות,

אותם בבגדי פסים, גילחתי את שערות ראשם ומבושיהם, כלאתי אותם בצרף דחוס, מנעתי מהם את צרכי החיים הפשוטים ביותר – והנה הם לנגד עיני, כעבור ימים ספורים, כעדר צאן". ראו: משה זיו (זיסוביץ), **כאן לא היו טרומבונים** (תל אביב, 1996), עמ' 35. כמו כן ראו עמ' 46-48.

29. שפירא, **חרב היונה**, עמ' 447.

30. ויץ, "יישוב, גולה ושואה", עמ' 144. בעניין מות הגבורה שנקשר במיתוס תל-חי ראו: דינה פורת ויחיעם ויץ (עורכים), **בין מגן דוד לטלאי צהוב – היישוב היהודי בארץ-ישראל ושואת יהודי אירופה 1939-1945** (ירושלים, 2002), תעודות 179, 184.

31. יחיעם ויץ, "שני הסברים לשתי דרכים", **קתדרה**, 53 (ירושלים, 1990), עמ' 120-123. היו שניסו לצאת נגד חלוקה זו, שרווחה בשיח הציבורי בשנות הארבעים והחמישים. דבריהם מעידים כי היו בבחינת יוצא מן הכלל שאינו מעיד על הכלל, משום שהם נפתחים בהכרזה, שבכוונתם לצאת נגד הטענה הרווחת כי יהודי אירופה הלכו "כצאן לטבח". ראו למשל: נתן אלטרמן, **הטור השביעי**, ספר שני (תשי"ד-תשכ"ב) (תל אביב, 1970), עמ' 409-440. ניצולי השואה עצמם התגאו מאוד במרד גטו וארשה. כאשר החלו דיונים במחנות העקורים על בחירת המועד ליום הזיכרון לשואה, ביקשו הניצולים לקבוע מועד שיהיה קשור במרד; אולם אין בכך כדי להקהות את עוקף ההנגדה, ואת הביקורת החריפה שמתחה על יהודי אירופה (כאמור, מלבד הפרטיזנים והמורדים בגטאות, שהוצגו כשלוחה של היישוב בגולה).

32. רוני שטאובר, **הלקח לדור – שואה וגבורה במחשבה הציבורית בארץ בשנות החמישים** (ירושלים, 2000), עמ' 7-33.

שהיו אנטייתזה לדמות היהודי הגלותי, הוליד ייצוג בעייתי של יהודי אירופה בזמן השואה. העיתונות התעלמה מאותם קולות שיצאו נגד היחס המתנשא כלפי יהודי אירופה ותגובתם בשואה, ושביקשו להציג ראייה רחבה יותר של הסוגיה, ותרגמה רק את הביקורת על יהודי אירופה בשואה לתמונה ולמלל. העיתונים בהם אני דנה דחקו לשוליים את הלבטים ואת החשיבה המורכבת, החליפו את האמביוולנטיות בחד-משמעות, וצמצמו את השיח הציבורי הרחב למשנה פשוטה, של לוחמי גטאות ופרטיזנים מול "צאן לטבח"; ישירי דרך שנרצחו, מול מי ששרדו בדרכים לא כשרות.³³

החלוקה בעיתונות, בין ההולכים כ"צאן לטבח" לבין הלוחמים, הופיעה עוד לפני תום המלחמה. באפריל 1945 מתוארים ב**פנקס קטן** רוב יהודי אירופה כגוף פסיבי ה"מובל לרצח בהמוניו", ואילו לוחמי גטו וארשה מתוארים כמי שנלחמו "על חייהם וכבודם של שרידי היהודים".³⁴ באותן פעמים ספורות שבהן נזכרה סוגיית יהודי אירופה בשואה ב**בהסתדרות**, בשנים 1945-1948, לוו הכתבות בשיפוט ערכי שסיכל כל אפשרות להזדהות עם הקורבן. "כשאתה שומע אותו – אינך יודע אם לשנוא אותו או לרחם עליו", כותב אחד השליחים על יהודי שעבד כחייט באושוויץ. אותו יהודי ביקש – מיוזמתו – לתקן את מעילו הקרוע של איש ס"ס, כי חשב שבשל כך יזכה ליחס טוב מהקצין ויוכל אולי להישאר בחיים. לאחר שהיהודי תיקן את המעיל לשביעות רצונו של הקצין, שיסה בו זה את כלבו, כשהוא מצווה עליו "שלם ליהודי הזה..."³⁵ היודנראטים ומי שמילאו תפקידי "קאפו" נשללו מכול וכול. הזעם שהופנה כלפיהם היה גם זעמם של ניצולי השואה, ששפטו אותם כבר בזמן "הבריחה" ובמחנות העקורים.³⁶

לסיפורי הלוחמים, לעומת זאת, ניתנה במה רחבה, מלווה בהערצה טוטאלית.³⁷ עוד במארס 1945, כאשר התגייסותם הציונית של יהודי פולין נדונה ב**בהסתדרות**, הובלט "שיתופם

33. נרטיב זה הופיע לא רק בעיתונות אלא גם, למשל, בספרי הלימוד. בספרה **סוכנים של לקח** מראה רות פירר כי עד 1967 תפסה הוראת השואה מקום שולי בלבד בספרי הלימוד. התכנים שנכללו בהם היו זהים לנושאים שהעלתה העיתונות הארץ-ישראלית בשלהי שנות הארבעים: הציונות התריעה על קטסטרופה הצפויה לעם בגלות; ההמונים לא שעו לאזהרות והושמדו; השואה הוכיחה את ניצחון הציונות על כל אידיאולוגיה אחרת; השואה היא הצידוק להקמת המדינה. התפיסות הללו הומחשו באמצעות תיאור המורדים בגטאות, שהוצגו כאנטייתזה לרבבות שנכנעו באופן מחפיר והלכו אל מותם בלא התנגדות.

34. **פנקס קטן**, אפריל 1945, עמ' 126.

35. "משוט בעולם המוזעזע", **בהסתדרות**, אפריל-מאי 1945, עמ' 36-41.

36. "מרד בכניעת יהודים", **בהסתדרות**, יוני-יולי 1946, גיליון 31, עמ' 24-25; שטאובר, **הלקח לדור**, עמ' 33-7. בשנות החמישים בישראל, תבעו ניצולים לדין יהודים ששימשו כקאפו במחנות. בנושא זה ראו: חנה יבלונקה, "קליטת ניצולי השואה במדינת ישראל", **עיונים בתקומת ישראל**, 7 (אוניברסיטת בן-גוריון, 1997), עמ' 135-152.

37. ראו, למשל: "עיני ראו זאת", **בהסתדרות**, אפריל-מאי 1945, עמ' 6-8.

של המוני פרטיזנים בתוך הפעולה הציונית".³⁸ התנועה הציונית מיהרה לנכס לעצמה את הפרטיזנים, אשר עמידת הגבורה שלהם בשנות המלחמה תוארה כעמידת הגבורה של התנועה הציונית כולה.³⁹ כשצביה לובטקין, ממנהיגות מרד גטו וארשה, הגיעה לישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות, פורסמו בעיתונות דבריהם של הנואמים בישיבה. 'י' אידלסון תיאר אותה ואת חבריה כמי שלא הסכימו "לחפש דרכים קלות שאינן קלות גם בימי שלום... רבים נפלו והמעטים שנשארו בחיים מסמלים בשבילנו את הגאון היהודי. הם הצילו את האפשרות להמשיך את המפעל ולהביא את אלה שנשארו; הם הצילו את האפשרות לשמור על כבוד לעצמנו...". יעקב חזן (מראשי "השומר הצעיר", ולימים חבר כנסת מראשי מפ"ם והקיבוץ הארצי), החזיק בהבחנה ברורה זו, כשטען: "במלחמתכם הצלתם לא רק את כבוד עם ישראל. הצלתם אולי את הדבר היקר והחשוב ביותר – את יכולתה של שארית הפליטה לבוא אלינו לא כחדלי אנוש, לא כיהודים מרודים ודוויים, כי אם כשותפים לבניין. הצלתם את נשמתה של התנועה החלוצית. אם היא קיימת כיום... הרי זה ראשית כל בזכות מלחמתכם".⁴⁰

בתשובה לשאלה "כיצד הם שרדו?" עלו עוד בשנות הארבעים שתי גישות עיקריות. האחת – כי הניצולים הצליחו לשמור על חירותם הרוחנית למרות התנאים הקשים, והשנייה – כי הניצולים הם אנשים בעלי רמה מוסרית ורוחנית נמוכה ביותר, שאפשרה להם להסתגל ביתר קלות לחיי המחנה.⁴¹ כיום מתנגדים חוקרים רבים לתפיסה הגורסת כי מנגנונים נפשיים או תהליכים אישיותיים הם שהכריעו מי לחיים ומי למוות. הסברה המקובלת כיום היא כי גם ליד המקרה הייתה השפעה גדולה על ההישרדות בשואה. ההיסטוריונית דינה פורת, למשל, סבורה כי לא ניתן להעלות על הדעת כי לכל הניצולים היו תכונות משותפות, מאפיינים משותפים או דרכי תגובה דומות. ישנן עדויות רבות של ניצולי שואה אשר היו בדרכם אל המוות וניצלו ברגע האחרון, מסיבות שונות שלא היו קשורות בהם או בהתנהגותם, כמו גם

38. "התנועה הציונית בפולין", **בהסתדרות**, מארס 1945, עמ' 5.

39. "הונגריה, רומניה ובולגריה", **בהסתדרות**, מארס 1945, עמ' 6-8. בעניין זה ראו גם: דינה פורת, "שנת ההשמדה" – תעודה על יחסו של היישוב בארץ-ישראל לתנועות הנוער באירופה בתקופת השואה", **יד ושם – קובץ מחקרים**, כ (1990), עמ' 95-107.

40. "מרד בכניעת יהודים", **בהסתדרות**, יוני-יולי 1946, גיליון 31, עמ' 20-26. רבים מלוחמי הגטאות והפרטיזנים אכן היו חברי תנועות נוער ציוניות, "תנועות הנוער של ארץ-ישראל העובדת, אלה שעוד לפני השואה היו מוכנים להקים בגופם את הגשר מהגולה לארץ-ישראל למען מיליונים", אך היו גם לוחמים לא-ציוניים, ובתיאורים הללו נפקד מקומם. נוצר הרושם כאילו כל הלוחמים בגטאות וביערות היו ציונים, וכי הציונות היא שהפכה אותם לגוף לוחם, אך לא כך היה – בין הלוחמים היו גם רבים שהשתייכו לתנועות פוליטיות אחרות, כדוגמת הקומוניסטים ואנשי הבונד. לוחמים אלו נעלמו לחלוטין מהעיתונות.

41. ראו: ויקטור פרנקל, **האדם מחפש משמעות** (תל אביב [1946], 1970) לעומת: Bruno Bettelheim, "Individual and Mass Behaviour in Extreme Situations", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38 (1943), pp. 417-451.

עדויות אחרות על רבים שהוצאו להורג באקראי, בלא כל קשר למצבם הפיזי, הנפשי או לדרך חייהם במחנות.⁴²

אלא שבארץ ישראל של שנות ה-40, במקביל לתפיסה של "כצאן לטבח", שביקרה בחריפות את היהודים שהלכו אל מותם בלא כל התנגדות, הופיעה גם התפיסה שעל פיה היו הנספים העידית שבין היהודים, בעוד הניצולים עשו מן הסתם מעשים לא מוסריים שבזכותם נותרו בחיים. רות בונדי, ששרדה את אושוויץ, העידה לימים: "כאן, בישראל, ביקשו ממני יהודים לדעת: איך זה שנשארת בחיים? מה היה עליך לעשות כדי לשרוד? ובעיניים זיק של חשדנות: קאפו? זונה?" שאלות מסוג זה היו הסיבה לכך שבשנה השנייה לשהותה בארץ החליטה בונדי להסיר מזרועה את המספר שהוטבע בה באושוויץ.⁴³

תפיסה נוספת זו הובעה לעתים בריש גלי בעיתונות: "הטובים בין הנוער נפלו ואינם", סיכם פנחס לוביאניקר, השליח מטעם ההסתדרות, את התרשמותו מיהודי אירופה, לאחר סיור מקיף שערך בארצות שונות. הוא המשך: "עלינו להיות מוכנים למשברים רציניים בחלקים של יהדות זו. לא כולם יחזיקו מעמד... יתכן שיאושם של ניצולי התופת יגרוף רבים בנחשול של ניהלים מזה ואבנטורזים – מזה...".⁴⁴ השליח לגרמניה, בן ציון ישראלי, טען שהטרגדיה היא כי רק אנשים "כאלה" נשארו בחיים, וכי אם לא יכין עצמו היישוב כיאות לקליטתם, הם עתידים להמיט עליו אסון גדול.⁴⁵ התפיסה כי "הטובים נהרגו" הובעה לעתים במרומז בלבד. כך, לדוגמה, בכתבה "קליטת עליה" עסק חבר ההסתדרות ע' פישמן בבעיות שמעוררים הניצולים השוהים במחנות מעצר בקפריסין, בהתנגדותם להתיישבות עתידית ביישובים קולקטיביים. "עלינו לדעת מראש כי בדור זה נפל בחלקנו לקבל עולים כאלה ועם אלה יחד לבנות את ארץ-ישראל... אחרים אינם".⁴⁶ היוצאים מן הכלל, גם כאן, היו לוחמי הגטאות והפרטיזנים, שתוארו כמי ש"יש להם עבר טהור, וזה קובע הרבה באפיים של האנשים ובגישתם לעניינים".⁴⁷

42. ריאיון עם פרופ' דינה פורת, 10.4.02. פרימו לוי כתב, בהקשר זה, על המקריות במיונים באושוויץ-בירקנאו: "אנו גם יודעים שמיון שיטתי זה שמטרתו היתה לברור את הכשירים לעבודה המסוגלים לחיות, לא הופעל תמיד. במשלוחים הבאים ננקטה שיטה פשוטה יותר: פתחו את הדלתות של הקרונות משני צידי המסילה, בלא אזהרה או הוראות כלשהן. למחנות הלכו מי שבמקרה ירדו מצד אחד; ישר לתאי הגזים הלך מי שירד בצד השני". פרימו לוי, **הזהו אדם** (תל אביב, 1989), עמ' 18-19.

43. רות בונדי, **שברים שלמים** (תל אביב, 1997), עמ' 44.

44. פנחס לוביאניקר, "עם שרידי עמנו", **פנקס קטן**, גיליון 40, אוקטובר 1946, עמ' 91-92.

45. דינה פורת, "מקומה של יהדות אירופה בתכניתיה של התנועה הציונית במלחמת העולם השנייה ואחריה", **שארית הפליטה 1944-1948** (ירושלים, 1990), עמ' 266-273; דינה פורת, "שאלת הצלה בתקופת השואה על רקע 'שליטת הגולה' ביישוב הארץ-ישראלי", **הציונות**, כג (תל אביב, 2001), עמ' 175-192; ריאיון עם פרופ' דינה פורת, 10.4.02.

46. ע' פישמן, "קליטת עלייה", **בהסתדרות**, מאי 1947, גיליון 34, עמ' 27-28.

47. "דברי שליחים", **בהסתדרות**, פברואר 1948, גיליון 39, עמ' 16.

הביקורת שנמתחה על יהודי אירופה בשואה לא זכתה, לרוב, לתגובה מצד ניצולי השואה. בעיתונות של הארגונים הארץ-ישראליים באותן שנים אפשר למצוא רק שני ניסיונות לצאת נגד ביקורת זו. בסתיו 1945 ניסה אליעזר לוין, חבר ההסתדרות מלודז' שניצל והגיע לארץ, לצאת נגד הקולות ששאלו "מדוע לא נלחמתם". לוין ניסה להסביר כי לגבורה בשואה היו פנים שונות:

אני יודע שכל אחד מכם שואל: האם נלחמנו די? – נלחמנו גם נלחמנו. עמדנו על נפשנו. הייתי רוצה שלנגד עיניכם תעמוד דמותו של המחנך הותיק יאנוש קורצ'אק, שבהתקבל פקודת הגירוש הלביש את כל חניכיו בגדי יום-טוב ובשירים יהודיים עליזים הובילם למוות. וכשפנו אליו ואמרו: אתה חפשי, ענה: כלבים ופחדנים שכמוכם! ראו איך ילדים יהודים הולכים למוות! וקפץ יחד אתם בקלות של נער, לתוך הקרון. יש חזיונות שצריך לחרות אותם בהיסטוריה שלנו בדומה לזה של "עשרת הרוגי מלכות".⁴⁸

כשנה מאוחר יותר פורסמה בהרחבה עדותה של צביה לובטקיין, שטענה, בין היתר, תוך ביקורת עצמית קשה: "הרי אתם יודעים כי גם הטוב ביותר בינינו איננו טוב. כבר נפגשתם איתנו. כל אחד מהשרידים, בין אם היה פרטיון או יוצא מחנות מוות, יש לו הרבה דברים טובים, אך גם הרבה מאוד דברים שליליים".⁴⁹

אלא שעמדותיהם של אישים אלו לא הקהו את ההנגדה באותן שנים. רק משפט אייכמן (1961) גרם למפנה בתפיסת השואה בישראל, משום שנודעה לו השפעה על תחומים רבים, ובהם גם על ההנגדה בין הלוחמים לבין אלו שלא לחמו. לאחר המשפט החלו להתפרסם מאמרים בזכות גבורתם השקטה של כלל היהודים בשואה; אישי ציבור חשובים הכו על חטא וטענו כי הציבור הישראלי צריך לבקש מחילה מן הניצולים, על שהשתמש במושג "כצאן לטבח" ועל ששפט את הניצולים לחומרה, במקום לנהוג לפי הכלל "אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו".⁵⁰

48. "זכרו את הצוואה של הדורות הקודמים", **בהסתדרות**, ספטמבר-אוקטובר 1945, עמ' 5-8.

49. "מרד בכניעת יהודים", **בהסתדרות**, יוני-יולי 1946, גיליון 31, עמ' 26.

50. חנה יבלונקה, **מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן** (תל אביב וירושלים, 2001). ראו, למשל: חיים גורי, **מול תא הזכוכית – משפט ירושלים** (תל אביב, 1963), עמ' 247-248. התבטאויות נוספות בגנות החלוקה ניתן למצוא ממשפט אייכמן ואילך. כך, למשל, ק. שבתאי, בחוברתו **כצאן לטבח?** (בית דגן, 1966) יצא נגד התפיסה כי ביהודי אירופה טבועה הפחדנות הגלותית. הוא טען כי בהיסטוריה העולמית, היה מצבם של המיעוטים רע ומר מאז ומעולם, וכי גם עמים מבוססים עם מדינות וממשל משלהם נכנעו בפני מכוונת המלחמה הנאצית. לפיכך, תגובת יהודי אירופה לנאצים אינה שונה מתגובת עמים אחרים באירופה. לא היה לאן לברוח ולא הייתה דרך להתגונן אל מול כוח מסיבי כזה.

ייצוג יהודי אירופה בשואה בעיתונות היהודית-אמריקנית

יש הגורסים כי בהיעדר פרספקטיבה, לא יכלו היהודים בעולם החופשי להתמודד עם השואה מיד לאחריה.⁵¹ היסטוריונים העוסקים ביהדות ארצות הברית טוענים, כי בשלהי שנות ה-40 נחשבו השואה ודמות היהודי כקורבן לגורם המדגיח את השוני בין יהודי ארצות הברית לבין סביבתם, ולכן נדחקו למשך יותר משני עשורים לשולי הזהות והתרבות היהודית. ההיסטוריון יוסף גורני טוען כי לאחר המלחמה, ועד למשפט אייכמן (1961), לא עסק הציבור היהודי בארצות הברית בשואה. מצבם הנפשי ומעמדם התרבותי והציבורי של הניצולים לא אפשר להם להפוך את זיכרונותיהם לנחלת הכלל, "והכלל היהודי – ראשו ולבו, מבחינת העניין, לא היו נתונים למה שעבר על אחיו בני עמו ככלל באירופה בזמן השואה". באווירה האופטימית שהולידה ההתערות בחברה האמריקנית, עניינים שהיו בעלי משמעות יהודית פרטיקולרית מובהקת נדחקו לפינת המודעות הציבורית;⁵² ההיסטוריון עופר שיף טוען כי משנות ה-40 ועד לשנות ה-60, החתירה להשתלבות הביאה את יהודי ארצות הברית לאוניברסליזציה ולאמריקניזציה של המשמעויות היהודיות היחודיות של השואה. במקום להתרכז בשואה כתופעה ייחודית לגורל היהודי, התעמקו היהודים האמריקנים בהדגשת ההבדלים בין ארצות הברית לבין יתר התפוצות, ובטענה כי היטלר לעולם לא היה יכול לעלות לשלטון בארצות הברית. בנוסף, לדבריו, בשנות ה-40 נחשבה תדמית 'הקורבן היהודי' לאיום ויהודי ארצות הברית נמנעו מלדון בקורבנות השואה, כדי שלא לפגוע בתדמית היהודי כמי שיכול להיות שותף שווה בחברה האמריקנית. כאשר בכל זאת דנו בשואה, העדיפו יהודי ארצות הברית להתמקד בלוחמי הגטאות, כי כך יכלו להזדהות עם דמויות הרואיות.⁵³ ההיסטוריונית גולי נאמן-ערד טוענת, כי בעשורים הראשונים לאחר השואה הצפינו יהודי ארצות הברית את השואה בשולי תודעתם, במטרה להתקבל לחברה האמריקנית, ששאפה באותן שנים למוג את כל ה"אחרים" למרקם חברתי-תרבותי אחיד. יהודי ארצות הברית, שהיו להוטים לחדור לזרם המרכזי בחברה, ביקשו להעלים את תמונת העבר המציגה את היהודים כקורבנות ולכן המעיטו לעסוק בשואה. במקרים הנדירים שבהם עלה הנושא, התמקדו בפן ההרואי של השואה. לפיכך, כאשר החלו לדון, בשלהי מלחמת העולם השנייה, בהנצחת קורבנות השואה, היה מרד גטו וארשה הנושא המועדף. המרד אף דחק מפניו את העיסוק בקורבנות שלא לחמו, משום שהציג דימוי שאותו היו יהודי ארצות הברית מוכנים לאמץ.⁵⁴ ההיסטוריון ארתור

51. בנושא זה ראו, למשל, אניטה שפירא, **חרב היונה**, עמ' 433-462.

52. יוסף גורני, **בין אושוויץ לירושלים** (תל אביב, 1998).

53. עופר שיף, "האמריקניזציה של התגובות לאנטישמיות במלחמ"ע II ואחריה", **גשר**, 129 (ירושלים, 1994); עופר שיף, "ארבעה ניסיונות תיווך בין טקסטים יהודיים ואמריקניים", **הציונות**, כא (תל אביב, 1998); עופר שיף, **יהודים משתלבים – אוניבסליזם רפורמי אמריקני מול ציונות, אנטישמיות ושואה** (תל אביב, 2001).

54. גולי נאמן-ערד, "היסטוריה של זכרון – שינוי מעמדה של השואה בתודעתם של יהודי ארצות-הברית",

הרצברג כותב, כי בלבם של יהודי ארצות הברית קינן החשד שהאנטישמים האמריקנים בזים ליהודים שלא נאבקו באירופה. לכן, הוא טוען, "יחלפו ימי דור בטרם יהיו יהודים אמריקנים מוכנים להבין כי קורבנותיהם של הנאצים לא היו מסוגלים להלחם. בשנים הראשונות לאחר המלחמה זכרו והעלו על נס רק מקרים מעטים של התנגדות חמושה כגון מרד גטו ורשה".⁵⁵ ההיסטוריון שלמה זנד טוען כי בשנים 1945-1967 בושו יהודים רבים ברדיפות ובהשמדה, וכי חוסר האונים וההשפלה שנכפו על אסירי המחנות לא יכלו להיות מקור הזדהות. ניצחון הבזק במלחמת ששת הימים הוא ששינה את המגמה – דימוי העוצמה של ההווה אפשר לקבל את חוסר האונים המוחלט של העבר, ולהפוך את השואה למקור של גאווה, בבחינת נרדף מתמיד ונבחר.⁵⁶

השואה אכן הייתה נושא בעייתי בסוגיית הזהות. בשל העובדה ששערי ארצות הברית ננעלו בשנות ה-20 ובשל הריחוק הגיאוגרפי, היו הקשרים בין יהודי ארצות הברית לבין יהודי אירופה הדוקים פחות מהקשרים בין יהודי אירופה לבין אנשי היישוב הארץ-ישראלי. מלחמת העולם השנייה קירבה אמנם את היהודים האמריקנים לגורלם של בני עמם שמעבר לים,⁵⁷ אך השינוי לא היה מהיר. בשנת 1944, למשל, פורסם בירחון *Contemporary Jewish Record*, שיצא לאור מטעם הוועד היהודי האמריקני, דיון על מקומו של הסופר היהודי הצעיר בספרות האמריקנית החדשה. הסופרים שהשתתפו בו ייצגו את המחנות השונים בציבור היהודי בארצות הברית. מתוך אחד עשר המשתתפים בדיון, הצהיר רק אחד כי השואה השפיעה על השקפת עולמו ועל כתיבתו, בעוד האחרים הפגינו ניכור לסבל היהודי וניתוק מההווה היהודית באירופה, ולא ראו בסבל היהודים באירופה ייחוד כלשהו. אחת המשתתפות אף השוותה את מרד גטו וארשה למלחמתם של נאמני הרפובליקה הספרדית במדריד.⁵⁸ בדומה לאנשי היישוב הארץ-ישראלי, גם היהודים האמריקנים נטו לפעמים שלא להאמין למה ששמעו מפי הניצולים. "יש לך דמיון מדהים", אמר שכן יהודי בברוקלין לאחת הניצולות, לאחר שסיפרה לו על הסלקציות ועל תאי הגזים, "כדאי לך לכתוב רומנים".⁵⁹ כמו אנשי היישוב בארץ, גם יהדות ארצות הברית

זמנים, 57 (תל אביב, 1996-1997), עמ' 14-22.

55. ארתור הרצברג, **היהודים באמריקה – מפגש רב תהפוכות בן 400 שנה** (ירושלים ותל אביב, 1994), עמ' 271-272.

56. שלמה זנד, **הקולנוע כהיסטוריה – לדמיין לביים את המאה העשרים** (תל אביב, 2002), עמ' 218-259.

57. Melvin I. Urofsky, *American Zionism from Herzl to the Holocaust* (New York, 1975), pp. 418-429.

58. יוסף גורני, **החיפוש אחר הזהות הלאומית** (תל אביב, 1986), עמ' 23-25.

59. שיר, "האמריקניזציה של התגובות", עמ' 45-58; Peter Novick, *The Holocaust in American Life*; כן ראו את העדויות הבאות: William J. Lowenberg, *Jewish Community Federation Leadership Oral History Project* (California, 1993), pp. 40-45; Henry Friedman, *I'm No Hero* (Seattle, 1999), pp. 88-109.

נאלצה להתמודד עם העובדה שלא הצליחה לעזור ליהודים באירופה בתקופת המלחמה. דבר זה השפיע ודאי על אי רצונם של חלק מן היהודים הוותיקים בארצות הברית לעסוק בשואה. אך העיתונות היהודית-אמריקנית, בניגוד לטענות ההיסטוריונים, מעידה כי המציאות הייתה הטרוגנית הרבה יותר. קולות שבאו ממרכז החברה היהודית-אמריקנית עסקו בשואה, בזוועותיה ובקורבנותיה כבר בשנים 1945-1948, ואף ביקשו לפעול נגד ההדחקה ולבלום את תופעת הריחוק מהשואה – כחלק מהמאבק על עיצוב הזהות היהודית בארצות הברית. מטרתם של הארגונים היהודיים-אמריקניים, כפי שהגדיר אותה ההיסטוריון שניאור צייטלין, הייתה להקנות לקוראים ולצופים היהודים את ההרגשה כי למרות הריחוק הגיאוגרפי וההבדלים התרבותיים, החברתיים והכלכליים, מהווים יהודי העולם ישות אורגנית-עממית אחת (Folksorganism), ולכן עליה להגיב על כל פגיעה באחד מחלקיה. וכך, דווקא בתקופה שבה נמנעו זרמים בחברה היהודית-אמריקנית מעיסוק ביסודות שנתפסו כמבדילים בין היהודים לבין סביבתם, ארגונים יהודיים-אמריקניים מרכזיים הדגישו מאפיינים יהודיים ייחודיים של השואה, בלי להתחמק מסוגיות כגון חוסר האונים וההשפלה, וביקשו ליצור רגשות של שותפות גורל וסולידריות עם העם היהודי באירופה.

מעבר לסוגיית הזהות, תרמה הנצחת השואה גם למטרותיהם הכלכליות של הארגונים, שהשתמשו באזכור התכוף של השואה להוכיח את האמריקנים ואת אומות העולם על אדישותם בעבר למצבם של יהודי אירופה, וקראו להם לפעול בהווה בעזרת תרומות. מניתוח העיתונות היהודית-אמריקנית עולה כי בניגוד לתפיסות ההיסטוריונים שצוינו לעיל, אנשיה עסקו בנושא כבר מתום מלחמת העולם הראשונה, ואף נתנו ביטוי למורכבותו ולייחודו. כך, חברי הארגונים היהודיים-אמריקניים, אף שפנו לאותו קהל יעד, שאלו פנו הארגונים הארץ-ישראליים, יצרו נרטיב שונה, שמקומה של השואה לא נפקד בו, ואשר התהווה בו דיון בקורבנות השואה ובזוועותיה.

הפְּתָבִים התמודדו בריש גלי עם חוסר היכולת להתמודד עם המידע על השואה, וכך הבהירו לקוראים כי זוהי תופעה אנושית: "קשה להבין את מה שקרה לילדים באירופה... אני מוצא את עצמי נחרד כל פעם מחדש למשמע הברוטליות שאדם יכול להפגין כלפי זולתו", טען כתב שסיקר את חיי הניצולים בברגן-בלזן ובבוכנוואלד.⁶⁰ כתבת, שנפגשה עם ניצולים בארץ ישראל, מספרת לקוראיה כי "את הסיפורים ששומעים מפי הניצולים קשה להעלות על הנייר, משום שהם מעבר לתפיסה האנושית... קשה להאמין לסיפורים אלו, גם כאשר הגיעו מפי הניצולים עצמם".⁶¹ אך על אף הקושי להתמודד עם הזוועות בעזרת מילים ותמונות, העיתונות לא הרפתה מהנושא, אלא שבה והזכירה את רצח המיליונים במלל ובתמונות גם יחד. היא פרטה את השואה לסיפורים, לאירועים ולגורלות שונים, ולא היססה להביא סיפורים קשים:

60. "The Committee Inquires", *Hadassah Newsletter*, January-February 1946, pp. 2-4, 27.

61. "From Bergen-Belsen and Buchenwald Camps", *Hadassah Headlines*, October 1945, p. 2.

בכתבה שעסקה בילדים, פליטים ניצולי מחנה הריכוז בוכנוואלד, סופר במשפט אחד כי "הילדים היהודים באירופה נרצחו או הומתו בגז לנגד עיני אימותיהם".⁶² כתבה אחרת גוללה את סיפורו של יהודי שחלה באושוויץ, וניצל ממוות רק משום שהתחבא מתחת לערימה של גופות.⁶³ כתבות אחרות תיארו ילד שראה את הוריו נרצחים לנגד עיניו,⁶⁴ וילדה בת שמונה שהוחבאה עם הוריה במשך 20 חודשים במרתף של משפחה פולנית נוצרית, וראתה שוב את אור היום רק ב־1944, לאחר כמעט שנתיים, כאשר כוחות סובייטיים שחררו את החלק של פולין שבו הוחבאה. "רק אז למדה כיצד ללכת".⁶⁵ העיתונים תיארו חיים בגטאות השונים,⁶⁶ בנתיבי הבריחה,⁶⁷ במקומות מחבוא שונים,⁶⁸ חיים בזהות שאולה⁶⁹ וניסיונות יומיומיים לשרוד במחנות הריכוז והמוות.⁷⁰

השואה תוארה הן כאירוע יהודי והן כסמל לפגיעה בעקרונות וברעיונות הבסיסיים של האומה האמריקנית – חופש, צדק, שוויון. רק כעבור עשורים אחדים היה יחס זה לשואה לנחלת הציבור האמריקני בכלל והיהודי־אמריקני בפרט.⁷¹ אנשי הארגונים צירפו לתפיסה הסמלית של השואה גם לקחים קונקרטיים – ומאחר שהשואה פגעה בעקרונות אמריקניים מקודשים, על האמריקנים להוביל את המאבק למען הניצולים.⁷² לפי תפיסות אלו, התביעות הציוניות עולות בקנה אחד עם עקרונות אמריקניים של חופש לכל האומות ולכל בני האדם⁷³ ומשרתות זכויות אנוש בסיסיות.

אנשי הארגונים הציוניים־אמריקניים, שפעלו בתוך חברה המעלה על נס את ערך הפרט, הכירו בחשיבותו של הסיפור האישי. משום כך הבלטו את הטרגדיות האנושיות שבתוך המוות ההמוני, היות שהבינו כי סיפורים של יחידים יכולים למצוא את דרכם ללבו של קהל היעד ביתר קלות מאשר עיסוק כללי במספרים בלתי נתפסים. חשיבות הסיפורים האלו

.62 "Youth Aliyah Movement in Europe Being Revived", *Hadassah Headlines*, July 1945, p. 7.

.63 "A Passage to Haifa", *Hadassah Newsletter*, May 1946, pp. 8-9.

.64 "First Children Liberated from Germany Land in Haifa as Wards of Youth Aliyah", *Hadassah Headlines*, September 1945, p. 2.

.65 "The Young People are Finding their Way Home Says Youth Aliyah Head, Talking of Newcomers", *Hadassah Headlines*, May 1946, p. 3.

.66 Abba Kovner, "Israel Unite", *Hadassah Newsletter*, October 1946, pp. 4-6.

.67 "The Polish Picture", *JDC Digest*, vol. 5, no. 3, March-April 1946, pp. 3-4, 15.

.68 לדוגמה: "Journey into Freedom", *JDC Digest*, vol. 5, no. 5, July 1946, pp. 7, 15.

.69 "In the Wake of Battle", *Hadassah Newsletter*, June-July 1945, pp. 12-13.

.70 "Escape to Life", *Hadassah Newsletter*, October 1945, pp. 5-9.

.71 ראו: נאמן־ערד, **היסטוריה של זכרון**, עמ' 22-14.

.72 אבא הלל סילבר, **במערכה למדינה יהודית** (ירושלים, 1968), עמ' 68.

.73 "I Discover Myself", *Hadassah Newsletter*, January-February 1946, pp. 12-14, 26.

הוסברה, למשל, בדיון שקיימו נשות "הדסה" על מספר הרעבים באירופה לאחר המלחמה: "סופר נודע אמר פעם דבר מעניין על האינטימיות של מספרים. הוא יכול היה להזדהות עם הסבל של 17 אנשים, אבל הפך אדיש כאשר היה מדובר ב-17 מיליון, שאז הפך המספר רק לעוד כותרת בעיתון".⁷⁴ ובמקום אחר: "בלתי אפשרי להעביר את הקטסטרופה שעברה על יהודי אירופה בזמן השלטון הנאצי באמצעות ציטוט מספרים של היהודים שנהרגו או הורעבו למוות, מחרידים ככל שיהיו..."; "בכתבות המספרות על רצח המיליונים, על קהילות שלמות שנמחו מעל האדמה, ממהרים להוסיף, "אך נתונים אלה רחוקים מלהעביר את הטרגדיה, שאין לה תקדים בהיסטוריה האנושית".⁷⁵ יו"ר הג'וינט, אדוארד וורבורג, שמסר שוב ושוב בעיתונות ובסרטים נתונים סטטיסטיים על מצב יהודי אירופה ועל העזרה שהושיט להם הג'וינט, טען כי חייבים לתת ביטוי גם לפן האנושי שמאחורי הסטטיסטיקות, שכן "עובדות ומספרים כשלעצמם הם קרים. אני זוכר אותם רק בזכות סיטואציות מסוימות שראיתי".⁷⁶ לפיכך, התמקדה העיתונות גם בסיפורים אישיים. פעמים רבות קיבלו הניצולים קול ובמה לספר את סיפורם בגוף ראשון. כך, למשל, הנער בן ה-15 פנחס ג'ודיס, שתיאר ב-*JDC Digest* את גורלה האכזר של משפחתו: אימו ואחיו נרצחו באושוויץ, ואביו מת בזרועותיו במחנה עבודה.⁷⁷

באידיאולוגיה היהודית-אמריקנית, שהדוגלים בה חיו ב"גולה", נתפסה אירופה באופן שונה לחלוטין מכפי שנתפסה ביישוב הארץ-ישראלי. שלא כמו בארץ ישראל, התנועה הציונית בארצות הברית לא התגבשה אל מול "האחר" האירופי ולא ביקשה להדגיש את החיץ ביניהם, אלא בנתה זהות ציונית-אמריקנית המכבדת את העבר היהודי בארצות המוצא האירופיות. יהודי ארצות הברית התייחסו בהערכה לאורח החיים של יהודי אירופה, לדת ולתרבות של מאות השנים שלפני היטלר, ותפיסה זו השפיעה על העיתונות והולידה ניתוח סבלני וזהיר של תגובות יהודי אירופה לנאצים, ושל סוגיית הקורבן. כמו כן, אף שיהודי ארצות הברית הרבו לטעון כי באמריקה, בניגוד לאירופה, לא ייתכנו שואה ורדיפות, נראה כי החיים כמיעוט בחברה לא-יהודית, לעתים עוינת, יצרו אצלם הזדהות עם יהודי אירופה בשואה. תחושות של פחד, חוסר אונים ורתיעה מהאוכלוסייה הלא-יהודית לא היו זרות להם, והרגשת קרבה זו מצאה את ביטוייה בנרטיב שיצרו הארגונים.

74. "U.S Must Be Food Reservoir for Starving Europe: Only Solution is Early Return to Food Rationing", *Hadassah Headlines*, July-August 1946, p. 2.

75. "European Jewry: Summary of Disaster", *Hadassah Newsletter*, August-September 1945, pp. 5, 24.

76. הסרט *The Future Can be Theirs* (1948) הופק על ידי הג'וינט.

77. "Assignment Germany", *JDC Digest*, vol. 5, no. 3, March-April 1946, pp. 2, 14. ראו בתוך: 21: "Reunion", *Hadassah Newsletter*, June-July 1947, p.

עיון בעיתונות של אותן שנים מלמד כי הארגונים הציוניים-אמריקניים עסקו אז במפורש בקורבנות השואה וביהודים שלא לחמו, ואף הפגינו כלפיהם זהירות, סלחנות, עדינות ואותה נימת כבוד שגילו כלפי לוחמי הגטאות. הם הצליחו ללכת על החבל הדק שבין ציונות, יהדות ואמריקניזציה, להציג סולידריות ושותפות גורל עם הקורבנות, וזאת בלי לפגוע בתדמית שהיהודים-האמריקנים ביקשו לאמץ לעצמם. שילוב זה התאפשר הודות ליצירת נרטיב שבו לא דבקה בקורבנות תדמית הקורבן. על פי הנרטיב שהתהווה כך, יהודי אירופה הוכו על ידי מכונת רצח משומנת, שהצליחה להוליך שולל את העולם כולו. יהודים אלה לא היו קורבן מעצם מהותם או זהותם, אלא אנשים רגילים בעלי כוחות נפש עצומים, שניסו לשרוד כנגד כל הסיכויים. יש להעריצם דווקא משום שלאחר טראומה בסדר גודל כזה הצליחו לשקם את עצמם, בין שהיו לוחמי גטאות, פרטיזנים, ניצולי מחנות, יהודים שהתחבאו או יהודים שהמירו את דתם. הארגונים יצרו תדמית חיובית ליהודי אירופה בשואה (ניצולים ונרצחים כאחד), והבהירו כי הקורבנות אינם אנשים שיש להתבייש בהם, וכי למרות התלאות שחוו, הם בני אדם בעלי כוחות אדירים, שבתמיכה המתאימה יוכלו לחזור ולהיות אנשים פעלתנים ובריאם.

העיתונות היהודית-אמריקנית התעלמה מהחלוקות הסכימטיות ומהביקורת הקשה שאפיינה את העיתונות הארץ-ישראלית, והדגישה כי יהודי אירופה אינם אשמים בגורלם. בניגוד לעיתונות הארץ-ישראלית, שיצרה הכללות גורפות ובנתה נרטיב אשר לכאורה דיבר בשמם של הניצולים, אך למעשה היה משועבד לנקודת המבט של אנשי היישוב הארץ-ישראלי, בעיתונות האמריקנית תוארו הניצולים כפרטים שונים זה מזה. העיתונות היהודית-אמריקנית אפשרה להם להציג את נקודת המבט שלהם, לתאר את הזוועות שחוו במהלך המלחמה, ואת הדרכים השונות שבהן הצליחו לשרוד.

בעיתונות הארץ-ישראלית הוצגה השואה כטרגדיה ערטילאית. העיתונות היהודית-אמריקנית, לעומתה, האנישה את השואה מיד לאחר מלחמת העולם השנייה, ו"פירקה" אותה לסיפורים שונים ומגוונים, שנתנו ביטוי לקיום המורכב של חיים תחת הכיבוש הנאצי. התיאורים הדגישו את ההטרוגוניות של יהודי אירופה תחת הכיבוש הנאצי והסבירו את ההבדל בין גטו לגטו ומכאן בין גורל לגורל.⁷⁸ בעיתונות נפרסו סיפורים על יהודים שברחו ממקום הולדתם ונאלצו להסתתר; יהודים שאיבדו את משפחותיהם במחנות; אחרים שעברו ממחנה למחנה או ממחבוא למחבוא,⁷⁹ "שהצליחו להציל את עצמם כשהתחבאו בבונקרים עמוקים, בשדות וביערות, בתוך קבוצות פרטיזנים הרואיות, בביבים או בהתחזות לארים..."⁸⁰; כתבות

78. Abba Kovner, "Israel Unite", *Hadassah Newsletter*, October 1946, pp. 4-6.

79. לדוגמה: 15, July 1946, pp. 7, 15, *JDC Digest*, vol. 5, no. 5.

80. "The Polish Picture", *JDC Digest*, vol. 5, no. 3, March-April 1946, pp. 3-4, 15.

אחרות סיפרו על יהודים שירדו למחתרת, שברחו לעיירות קטנות והסתתרו בעזרת תושביהן, שהתחזו לקתולים וכדומה.⁸¹

בשעה שהעיתונות הארץ-ישראלית סירבה לקבל גבורה שאינה מבוססת על כוח ועל לחימה, תיארה העיתונות היהודית-אמריקנית את חיי המחנות עם כל הבעייתיות והמורכבות שבהם, וציירה תמונה המסבירה כי לא רק מרד מזוין בנאצים היה מאבק הרואי, כי אם גם הניסיונות להישאר בחיים יום אחר יום. כך, למשל, כתבה שהתפרסה על פני כמה עמודים תיארה את סיפורו של נער במחנה ריכוז, שלקח תחת חסותו ילד יתום, נהפך עבורו לדמות אב והציל אותו ממוות. אומץ לבו ומסירותו של הנער המטפל הועלו על נס. כתבה אחרת הדגישה את גבורתו של יהודי קשיש מהונגריה, שנשלח לבוכנוואלד וסירב לאכול בשר טריפה למרות הרעב ששרר במחנה.⁸² ההישרדות נהפכה למעשה הרואי גם באמצעות השימוש בביטויים שתיארו אותה כ"בריחה ממוות", וכ"מאבק עוצר נשימה להישאר בחיים כנגד כל הסיכויים".⁸³ ההתרשמות היא, כי כל ניסיון, ולו הקטן ביותר, להתעלות מעל חיי היום-יום, זכה להערכה.

העיתונות היהודית-אמריקנית התמקדה בחייו של היהודי הפשוט במחנה יותר מאשר בקורות הלוחמים, והבהירה כי יהודים הצליחו לצאת בחיים מהמחנות לאו דווקא בשל התנהגות כזו או אחרת שלהם, אלא לרוב בזכות המזל. מוטיב הגורל, בהצלה נסית (miracle), שלא נסמכה על תושייה, על שכל, על כוח או על נוכלות וניצול האחר, שב ונשנה בפרסומים השונים ותרם לייצוג רגיש יותר של יהודי אירופה בשואה.⁸⁴ לדוגמה, ב-*Hadassah Newsletter* מובא הסיפור על בחור מגטו לבוב, סטודנט צעיר לרפואה, שגורש מהאוניברסיטה ב-1941 וניצל בנס, אף שאלפים מתושבי הגטו נרצחו. הוא נשלח למפעל שבו עבד 12-16 שעות מדי יום, בתנאי תת-תזונה, לאחר מכן הועבר לבוכנוואלד, שם עבד במפעל ששיעור התמותה בו היה עצום ו"מדי שבועיים הביאו אליו 1,500 עובדים חדשים במקום אלו שמתו". ככל שהמלחמה התקרבה אל קצה היה פחות מזון, מאות יהודים מתו מדי יום מרעב, והגרמנים חיסלו בשיטתיות את אלפי האסירים הנותרים. ואז אירע נס – כוחותיהן של בעלות הברית הגיעו בזמן כדי להציל את מי שעדיין היו בין החיים, ובהם הצעיר מגטו לבוב.⁸⁵

העיתונות היהודית-אמריקנית לא הציגה הליכה כ"צאן לטבח" לעומת גבורה הרואית, אלא העבירה תחושת חוסר אונים כללית, והדגישה את העובדה כי ליהודים לא היה כל סיכוי מול המערכת הנאצית.⁸⁶ לא ניתנה הרגשה כאילו לוחמי הגטאות והפרטיזנים עדיפים מהאחרים או

.81 "In the Wake of Battle", *Hadassah Newsletter*, June-July 1945, pp. 12-13.

.82 "Escape to Life", *Hadassah Newsletter*, October 1945, pp. 5-9.

.83 "Journey into Freedom", *JDC Digest*, vol. 5, no. 5, July 1946, pp. 7, 15.

.84 "Rescue and Redemption", *Hadassah Newsletter*, November 1945, pp. 21-23.

.85 "The Dream of Freedom", *Hadassah Headlines*, November 1945, p. 3.

.86 "Escape to Life", *Hadassah Newsletter*, October 1945, pp. 5-9.

מורמים מעם, והובהר כי יהודי העולם החופשי מקשיבים בכבוד וביראה הן לשורדים ממחנות הריכוז והן לפרטיזנים.⁸⁷ גם כאשר היא מתארת פרטיזנים, העיתונות היהודית-אמריקנית אינה מסתפקת רק בהלל ובשבח, אלא עוסקת גם בבעיות שעלויות לנבוע מאורח חייהם בתקופת השואה. כאשר מופיע סיפור על גבורתו של נער שהצטרף לפרטיזנים, למשל, ממהר הכותב להוסיף בסיום כי למרות כל הדברים הקשים שעבר (הרג גרמנים ועוד) הוא אינו אדם ברוטאלי. הבעת פניו רגישה ומתוקה, והוא בחור ישר ונדב.⁸⁸

ייצוג מחנות העקורים

בסיומה של מלחמת העולם השנייה, תעו על אדמת אירופה מאות אלפי עקורים, יהודים ולא יהודים. כפתרון זמני לבעיותיהם, הקימו בעלות הברית מחנות עקורים בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה. מספרם של העקורים הלא יהודים התמעט בהדרגה במרוצת הזמן, משום שרבים מהם היגרו אל מעבר לים או שבו לבתיהם באירופה. מצבם של היהודים, לעומת זאת, היה שונה – בקיץ 1945 הוערך מספר היהודים שנותרו במחנות העקורים בכ-50 אלף, רובם נתיני פולין לשעבר.⁸⁹ עם זה, תוך זמן קצר גדלה אוכלוסיית העקורים היהודים ושינתה את הרכבה, כתוצאה מ"הבריחה" – יציאת היהודים ממזרח אירופה. "הבריחה" החלה בדצמבר 1944, עם הפרטיזנים שיצאו מיערות מזרח אירופה ופנו בעיקר לכיוון דרום אירופה – אל הנמלים שיובילו אותם לארץ ישראל. בשנת 1945 הצטרפו לבריחה זו יהודים, שנותרו בפולין בסיום המלחמה, יהודים שחזרו מרוסיה לפולין על פי הסכמי הרפטריאציה בין רוסיה לפולין בקיץ 1945, וניצולי מחנות, שחזרו לבתיהם במזרח אירופה. בשום לערי הולדתם נתקלו יהודים אלה באוכלוסייה לא-יהודית עוינת, שלא הייתה מעוניינת בחזרתם ואשר השתלטה על בתיהם ועל רכושם. מלבד זאת נאלצו השבים להתמודד גם עם אנטישמיות, שלא נעלמה בסיום המלחמה ומצאה את ביטויה באלימות, במעשי רצח ופוגרומים – אלה הגיעו לשיאם בפוגרום שפרץ בקלצה שבפולין ביולי 1946, ואשר בו נהרגו עשרות יהודים. לאור זאת החליטו רבים מהיהודים לעזוב, והכיוון המועדף היה מערב אירופה – אל מחנות העקורים. בסוף 1946 הוערך מספרם של העקורים היהודים במחנות העקורים בכ-250,000 איש (מתוכם 185,000 בגרמניה, 45,000 באוסטריה, ו-20,000 באיטליה).⁹⁰

87. "Conference in London", *Hadassah Newsletter*, October 1945, pp. 12-14.

88. "A Passage to Haifa", *Hadassah Newsletter*, May 1946, pp. 8-9.

89. חגית לבסקי, "שארית הפליטה מאובייקט לסובייקט", *יהדות זמננו*, 6 (ירושלים, 1990), עמ' 25-43.

90. מחנות העקורים (Displaced Persons Camps or Displaced Persons Assembly Centers), שהיו תחת שיפוט צבאי, נוהלו על ידי אנשי סוכנות הסעד של האו"ם – אונר"א (United Nations Relief and Rehabilitation Agency – UNRRA), ומיולי 1947 ואילך על ידי אנשי איר"י (International Refugee Organization). דוד שערי, "ייחודה של שארית הפליטה", יואל רפל (עורך), *בריחים של שתיקה – שארית הפליטה וארץ-ישראל*, שנתון משואה כח (2000), עמ' 21-52.

רבות נכתב על מחנות העקורים. חוקרים תיארו את תהליכי בנייתם והתגבשותם, את חיי היום-יום בתוכם, את צמיחתו של עולם תרבותי-חינוכי ועוד.⁹¹ בנוסף, התפלמסו חוקרים רבים על מקומה של האידיאולוגיה הציונית בחייהם של העקורים,⁹² אך עדיין לא נבדק כיצד יוצגו מחנות העקורים והיהודים היושבים בהם בעיתונות הציונית.

ייצוג מחנות העקורים בעיתונות הארץ-ישראלית

"שלילת הגלות" הייתה מובנית בתוך האידיאולוגיה הציונית כבר מראשיתה, והמושג היה נפוץ מאוד וגם גמיש מאוד. בעשורים שלפני השואה רווחה בציונות קשת של גרסאות – משלילה טוטאלית של הגולה ועד לקבלתה ולהשלמה עם החיים היהודיים שבה. היו מי שדחו לא רק את הגולה כמקום מגורים אפשרי, אלא גם את מורשת היהדות של שנות הגלות ואת יהודי הגולה, שתוארו בפייהם כעם של הולכי בטל. אחרים שללו את החיים בגולה כמקום מגורים, אך לא את יהודי הגולה. אלה דגלו בהתנתקות מהגולה ובבניית חברה שונה ואנשים שונים לחלוטין בארץ ישראל, אך ראו בחברה בארץ המשך של העם היהודי בגולה, שהיא אחראית לו ומחויבת כלפיו. והיו מי שדגלו בהמשך בניין האומה בגולה בד בבד עם בניין ארץ ישראל.⁹³

91. לדוגמה: חגית לבסקי, **לקראת חיים חדשים – ניצולים ועקורים בברגן-בלזן ובאזור הכיבוש הבריטי בגרמניה 1945-1950** (ירושלים, 2005); אריה כוכבי, **עקורים ופוליטיקה בינלאומית – בריטניה והעקורים היהודים לאחר מלחמת העולם השנייה** (תל אביב, 1992); זאב מנקוביץ, "היווצרותה של שארית הפליטה – נובמבר 1944-יולי 1945", **יד ושם – קובץ מחקרים**, כ (1990), עמ' 235-260; עירית קינן, **לא נרגע הרעב** (תל אביב, 1996).

92. כך, למשל, עירית קינן מציינת כי בקרב הניצולים התהוותה ציונות ספונטנית, אבל זו רוסנה במרוצת הזמן בגלל הקשיים והעייבות הפוליטיים, ולכן נדרשה עבודה מצד נציגי היישוב. יהודה באואר טוען כי להתרשמותה החד-משמעית של הוועדה האנגלו-אמריקנית (1946), כי היהודים רובם ככולם רוצים לעלות לארץ ישראל, סייעו נציגי הסוכנות היהודית, שפעלו לשכנע את הניצולים במחנות השונים ואף הפעילו עליהם לחץ. לדעתו, אין פירוש הדבר שהציונות לא פרחו במחנות העקורים לפני הופעת נציגי הסוכנות, אך אין ספק שהניצוחון הציוני הגורף נבע מעבודה פוליטית נמרצת. דוד אנגל גורס כי השואה לא הפכה את הניצולים לציונים. רבים מהם חזרו לבתיהם, מתוך כוונה לחדש שם את חייהם. רק המפגש עם האנטישמיות הברת-מלחמתית דחף אותם לברוח ממקומות מושבם. התנועה הציונית, במהלך העזרה לבורחים, היא שהצליחה לגבש בהם תודעה ציונית. לעומתם טוען יוסף גרוז'ינסקי כי רוב הניצולים לא היו ציונים, וכי נציגי היישוב כפו עליהם הגירה לארץ באמצעים אלימים. ראו: קינן, **לא נרגע הרעב**, עמ' 179-186; יוסף גרוז'ינסקי, **חומר אנושי טוב – יהודים מול ציונים 1945-1951** (אור יהודה, 1998), בעיקר עמ' 121, 134-137, 183-191; יהודה באואר, "הבריחה", **שארית הפליטה 1944-1948** (ירושלים, 1990), עמ' 45-51; דוד אנגל, **בין שחרור לבריחה** (תל אביב, 1996), בעיקר עמ' 152.

93. אניטה שפירא, "לאן הלכה 'שלילת הגלות' – סוגיות בזהות הישראלית", **שבות** (2004), עמ' יג-סא; שטאובר, **הלקח לדור**; גדעון שמעוני, "בחינה מחדש של 'שלילת הגלות' כרעיון וכמעשה", אניטה שפירא ואח' (עורכים), **עידן הציונות** (ירושלים, 2000), עמ' 45-63; ויץ, "יישוב, גולה ושואה", עמ'

לדעת ההיסטוריון ישראל ברטל, השואה השפיעה על העימות בין היישוב לגולה בשתי צורות מנוגדות: מצד אחד היא העצימה את חוויית העימות המיידית, ומצד שני החלישה את הניגוד המוצהר בין מה שהוגדר "גלותי" לבין מה שהוגדר "יישובי". היישוב החל להיתפס לא רק כתחליף לגולה, אלא גם כממשיך, משמר ומטפח של מאפיינים שונים שלה.⁹⁴

העיתונות הארץ-ישראלית התעלמה במכוון מיחסה המורכב של הצינונות לחיים היהודיים באירופה, ושיווקה נרטיב שיצר חיץ בין אירופה, שנשללה לחלוטין כמקום מגורים בעבר, בהווה ובעתיד, לבין ארץ ישראל. הארגונים הארץ-ישראליים ביקשו לשכנע את העולם כי הפתרון היחיד לבעיית העקורים הוא הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. לפיכך, הדגישה העיתונות את בניין הארץ, מתוך תפיסה כי הארץ נבנית גם עבור ניצולי השואה לכשיגיעו, וכי חלוקה בינארית בין אירופה החרבה לבין ארץ ישראל הנבנית תחדד את המסר הפוליטי. לפי תפיסה זו דחקו הארגונים הארץ-ישראליים לשוליים את האפשרות של שיקום, ולו מזערי ביותר, באירופה.

בעיתונות, הוצגה אירופה כמרחב המנוון את המנוונים ממילא. העיתונות שללה את אירופה כמקום מגורים, ותיארה אותה כרצף היסטורי של אלפיים שנות פרעות ופוגרומים, שהשואה היא שיאם. זהו רצף של "הריגות, ורציחות בגוף וביטול היהדות וגוויעת הנפש...". אירופה שלאחר השואה מכונה "גיא הריגה" ו"בית קברות".⁹⁵ בכתבות העיתוניים חזרו ונשנו תיאורי האיבה מצד האוכלוסייה המזרח-אירופית כלפי היהודים הרוצים לחזור לבתיהם; ליטא, לטביה, אסטוניה, רומניה, הונגריה ופולין – בכולן תוארו החיים כבלתי אפשריים עבור היהודים. "העיר הפולנית היא אנטישמית עד לשד עצמותיה",⁹⁶ סיפרו השליחים, ותיארו כיצד הפולנים שהשתלטו על הרכוש היהודי רוצחים יהודים השבים לבתיהם הקודמים, וערים, שבעבר היו מלאות ביהודים, עומדות ריקות מיהודיהן.⁹⁷ תיאור קודר זה של ההווה הקרין גם על העתיד. השליחים חזרו והדגישו כי החינוך האנטישמי שנתן היטלר לא יימחה במהרה,

133-150; אליעזר שביד, "שתי גישות לרעיון שלילת הגולה באידיאולוגיה הציונית", **הצינונות**, ט (תל אביב, 1984), עמ' 33-43; ישראל ברטל, "יישוב וגולה" בפרספקטיבות משתנות, **תמורות יסוד בעם היהודי בעקבות השואה** (ירושלים, 1996), עמ' 379. לשלילת הגלות לא הייתה השפעה על ניסיונות ההצלה והעזרה בזמן המלחמה ולאחריה. מעולם לא נאמר שאין להציל יהודי גלותי ופסיבי כיוון שלא נחלץ ממהותו ומתכונותיו הגלותיות. ראו: פורת, "שאלת הצלה", עמ' 175-192. לנושא ההבדלים בתפיסת הגולה בין דור האבות לדור תש"ח, ראו: שפירא, "לאן הלכה 'שלילת הגלות'".

94. ברטל, "יישוב ו'גולה'", עמ' 379-382.

95. "בשער", **קרננו**, שנה כג, גיליון ה, מאי 1946, עמ' 1; "הונגריה, רומניה ובולגריה", **בהסתדרות**, מארס 1945, עמ' 6-8.

96. "דברי שליחים", **בהסתדרות**, יוני-יולי 1946, גיליון 31, עמ' 27.

97. "מפי שליחנו", **בהסתדרות**, פברואר 1946, עמ' 10-14.

והזהירו כי: "אין עוד מקום לעם היהודי בחלק עולם זה... כליון פיסה או שמד רוחני – זוהי הברירה הריאלית היחידה שבפניה עומדים היהודים בארצות אירופה"⁹⁸.

סימן החיים היחיד באירופה, לפי העיתונות, הוא הציונות הפורחת בה. למעשה, ארצות אירופה תוארו דרך חידוש הפעילות הציונית בהן. פולין, לדוגמה, תוארה דרך הוועידה הראשונה של קרן היסוד בפולין, שהתקיימה בעיר וורוצלב: "לאחר 8 שנים של שואה וחורבן הפכה הוועידה למאורע כביר בחיי התנועה הציונית בין שרידי היהדות. שליחי ארץ-ישראל הביאו לוועידה את דבר הישוב וגוללו את פרשת הגבורה והיציאה בארץ"⁹⁹. תיאור מצב היהודים בסלובקיה היווה, למעשה, תיאור של חידוש עבודת הקק"ל בה ("מקום שקק"ל הייתה לפניו מאורגנת להפליא").¹⁰⁰ בלגיה תוארה באמצעות הנוער הציוני: "בבלגיה נמצאים מאות צעירים, לא רק ממזרח אירופה וממחנות ההסגר בגרמניה, אלא גם נוער מקומי... אלה כן אלה נותנים ממיטב חילם לאסוף אמצעים עבור הקרן הקיימת"¹⁰¹.

מחנות העקורים תוארו כהמשך ישיר של השואה, כמקומות המסמלים מוות, ריקבון ובטלה. הם נדחקו לשולי הנרטיב ותוארו כפרט קטן ושולי בדרך אל המטרה, שתפסה את מרכז הכתבות: ארץ ישראל, שרק בה יוכלו הניצולים לשוב ולעמוד על רגליהם. מחנות העקורים נסקרו לרוב בצמצום ובעמודים האחוריים, וגם כאשר הוזכרו, התמקדו הכתבות בנושא פוליטי – הפעילות הציונית במחנות העקורים. לדוגמה, רק חודשים רבים לאחר סיום המלחמה הופיעו תמונות של ניצולים במחנות עקורים, וגם אז רק בשל הקשר שלהן לפעילות ציונית. כך, למשל, בתמונה שכתרתה "אספת הקרן הקיימת לישראל במחנה נידחים בברלין", מצולמים הניצולים מגבם, כקבוצה אחת חסרת פנים ושם, כשהם מביטים אל במה שעליה נואם אחד מאנשי קק"ל, ובמרכזה מוצבת תמונתו של הרצל. הניצולים אמנם קיימים בתמונה, אך קק"ל והחזון הציוני הם מרכזה. תפקיד הניצולים הוא להיות קשובים לנואם, וכך לאשר את השאיפות הציוניות שלהם.¹⁰²

הכתבות שעסקו במחנות העקורים נקטו את אותו קו, המפשט את המציאות המורכבת לייצוג שטחי וסטריאוטיפי, והתמקדו בייצוג שלילי של ניצולי השואה. אלה תוארו כאנשים דוויים, פסיביים ושבורים, אשר חזרתם לחיים, נפשית וגופנית, תתאפשר רק כשיתקיים המגע הראשון עם הארץ ותושביה. לייצוג שלילי זה של אירופה ושל ניצולי השואה הייתה משמעות פוליטית מובהקת – הוא אפשר לאמצעי התקשורת הארץ-ישראליים להדגיש את חשיבות היישוב הארץ-ישראלי, כמקום היחיד שבו יוכלו ניצולי השואה להבריא ולהשתלב

98. פנחס לוביאניקר, "עם שרידי עמנו", **פנקס קטן**, גיליון 40, אוקטובר 1946, עמ' 90-91.

99. בולטין מס' 23, **ידיעות קרן היסוד**, 8.8.1947, עמ' 4.

100. "שוב עבודת הקק"ל באירופה", **קרננו**, שנה כג, גיליון ג, מארס 1946.

101. "בתפוצות", **קרננו**, שנה כג, גיליון ה, מאי 1946.

102. **קרננו**, שנה כד, גיליון ג, ניסן תש"ז.

מחדש בסדר החברתי הנורמלי. השליחים הארץ-ישראלים לאירופה, שרשמיים הועלו על הכתב ופורסמו בעיתונות, יצאו נגד "היסודות הדסטרוקטיביים" בין הניצולים, וגדשו את הכתבות בתיאורים שליליים של התנהגות הניצולים באירופה: השליח זרובבל יצא נגד המסחר בשוק השחור, וראה בניצולים אנשים בלא בסיס מוסרי, שרק ארץ ישראל יכולה לספק להם תיקון.¹⁰³ השליח פנחס לוביאניקר כינה את הפליטים באוסטריה ובגרמניה "אחד הציבורים המנוונים ביותר של פליטים יהודים". הוא הסביר: "תארו לעצמכם פליטים שסודרו בוילות ובהוטלים מפוארים של באד-גאסטיין, ושהשלטון דואג להם. לא יעלה על דעת איש מהם חס-וחלילה לעבוד, ואם לעבוד – הרי זה ב'עבודה שחורה'. הגיעו הדברים לידי כך, שלמשל בעלות בית יהודיות לא ינקו בעצמן את החדר – לכך מזמינות הן גרמניות... והחיים נעשים חיים 'נורמליים', המעוררים כל אחד לאנטישמיות". ומכאן מסקנתו: "לא יפלא אם מחנות מעטים אלה של פליטים יהודים קבועים באוסטריה, הופכים לקנים של אנטישמיות מתפתחת". במחנות העקורים הוא ראה אם כל חטאת, שכן השהים בהם חיים על קצה, אינם עובדים ומתנוונים: "ואינני מחדש חידושים גדולים אם אני אומר, שגם הציבור החזק ביותר מבחינה מוסרית, אם יהיה נדון לחיות חיי-קצבה וחיי בטלה במשך שנים – יהרס מבחינה מוסרית ורוחנית גם יחד".¹⁰⁴ השליח מרדכי אורן התעמת עם הרגשתם של הניצולים שהעולם כולו – כולל היישוב בארץ ישראל – זנח אותם בתקופת השואה: "הם מהווים שריד הגדוש יצרים של שנאה לעולם כולו על שהפקירם לגורלם, ועד היום אינם מבינים עדיין את חוסר האונים שלנו להצילם מהשמדה. בכלל חסרה להם יכולת להקים מחדש חיים יהודיים תקינים, אילו גם רצו בכך..."¹⁰⁵ שליח אחר תיאר את המצב המידרדר במחנות: "מצב הפליטים נעשה קשה מיום ליום. חורבן היהדות לא נגמר בזה שרצחו ששה מיליונים. הוא נמשך במחנות. יושבי המחנות נחרבים מיום ליום. נפוצות ביניהם מחלות. יש תופעות חברתיות קשות וחורבן זה יעמיק במידה שהם ישארו שם. שליחים לא יוכלו למנוע את הדבר". ולכל הבעיות הללו, כמובן, רק תרופה אחת: "אין תקנה אחרת אלא בעלייה".¹⁰⁶ רות קליגר-עליאב, בדיווחה על הניצולים בצרפת, טוענת: "עלינו לדעת כי יש גם חלק מן היהודים אשר לרגל כל מה שעבר עליהם היו לגורם דיסטרוקטיבי. יהיה עלינו לא מעט לעמוד עד שנתקן אותם ונחזירם מחדש לחיים נורמליים".¹⁰⁷

מה שסימל בעיני השליחים את התנהגותם הבעייתית של הפליטים הייתה המילה "ארגאניזירען" (לארגן, לסדר, לא תמיד בדרכים חוקיות) שנפוצה במחנות העקורים. זאב,

103. "מפי שליחנו", בהסתדרות, פברואר 1946, עמ' 10-14.

104. פנחס לוביאניקר, "עם שרידי עמנו", פנקס קטן, גיליון 40, אוקטובר 1946, עמ' 73-77.

105. "לציבור הפועלים בארץ", בהסתדרות, אפריל-מאי 1946, עמ' 3-4.

106. "בקרב חיילינו", בהסתדרות, אפריל-מאי 1946, עמ' 3-4.

107. "מדברי שליחנו", בהסתדרות, פברואר 1946, עמ' 7-10.

השליח לקפריסין, השתמש בתיאור של שיחות עם הפליטים כדי למתוח ביקורת על הפגמים בהתנהגותם: "והנה בא אחד והציג עצמו בצורה כזו: 'דע, חבר זאב, שאני שקרן, ואם יספרו לך שרצחתי – תאמין! ואם יאמרו לך שאני שודד וגנב – תאמין! רק אם אני אגלה לך דבר אחד – תאמין לי: אני מתגרד!' בזה רצה לומר שהרופאים לא ריפאוהו כדבעי מגרדת. בצורה כזו מציגים עצמם רבים מאוד". את עצמו הציג זאב בפני קוראיו כמי שמתעלה מעל לדברים אלו, משוחח עם הניצולים, מסביר להם שמצבם קשה, ואפילו עדיין "לא ראה ביניהם רוצחים או גנבים ממש. רק 'מען ארגאניזירט' (כפי שהם מתבטאים) דברים קטנים ותו לא". אף שלטענתו שיחות העידוד האלה השפיעו על הניצולים, תיאורן מחדד למעשה את התדמית השלילית של העקורים, שהוא עצמו הסתייג ממנה לכאורה. גם אם אכן שמע זאב דברים אלו, החלטתו להעלותם על הכתב תרמה לחיזוק תדמיתם השלילית של הניצולים. דעתו האישית עליהם נחשפת בהמשך: "אנשים אלו רומזו פעמים רבות כל-כך שאין להם אמונה באלה הבאים מן החוץ... האמונה באנשים קטנה אצלם, גם כלפי אנשים מבחוץ וגם בינם לבין עצמם. כי הם חיים בזכות האגואיזם והם שומרים עליו כעל כלי יקר הנותן חיים. ותמיד נדמה להם שה'אגו' השני רוצה לבלוע אותם, כפי שנהוג בעולם. רוב האנשים חיים חיי בטלה והבטלה היא ההורסת אותם..."¹⁰⁸ הניצולים אף מתויגים כציבור שבור בנפשו. כך, לדוגמה, השליח ש' פרידמן מתאר את יהודי רומניה כיהדות רבת תלאות, שאיבדה את איזונה הנפשי.¹⁰⁹ השליח זאב מתאר את הניצולים בקפריסין כמי שכל פצעייהם עלולים להיפתח מחדש, וכל ייסוריהם עתידים להתחדש ברגע שיגיעו לארץ ישראל, "ואם לא ידע איש נבון או ציבור נכון לחבוש פצעים אלה – יהיה אסונם של האנשים האלה גדול מאוד".¹¹⁰

בהמשך למגמה זו, תוארו ניצולי השואה כמי שמגיעים לארץ ישראל שבורים ברוחם ובנפשם ומצליחים לחזור לאיתנם רק בארץ ישראל, בניגוד לאירופה.¹¹¹ הדיווחים, כאשר עסקו בעלייה, היו כמותיים וענייניים (כמה עולים הגיעו, כמה מעולי קפריסין שוחררו,¹¹² מהי מכסת העולים שאושרה באותו חודש, כמה רשיונות קיצצה הפעם הממשלה על חשבון העלייה מקפריסין ועוד),¹¹³ משוללי נימה אישית או אמפתיה, ולמעשה יצרו נתק צורם בין "העלייה" לבין העולים עצמם. הניצולים תוארו באופן כללי ביותר כאנשים במשבר, שישוקמו הודות לציונות ולארץ

108. זאב, "דברי שליחים", בהסתדרות, מאי 1947, גיליון 34, עמ' 17-15.

109. "דברי שליחים", בהסתדרות, נובמבר-דצמבר 1947, גיליון 37, עמ' 28-30.

110. זאב, "דברי שליחים", בהסתדרות, מאי 1947, גיליון 34, עמ' 17-15.

111. יש להדגיש כי "הגולה" הנוכרת בפרסומי הארגונים הארץ-ישראליים בשנים אלו הייתה אירופה. בעיתונות לא יצאו הארגונים הארץ-ישראליים נגד החיים היהודיים בארצות הברית או בתפוצות אחרות, מכיוון שהיהודים שישבו באותן ארצות היו קהל היעד של עיתונות זו. לפיכך, פשוט התעלמו מהם, וציירו עולם בינרי שהתחלק לארץ ישראל ולאירופה, ותו לא.

112. ראו, לדוגמה: בולטין מס' 23, ידיעות קרן היסוד, 8.8.1947, עמ' 3.

113. ראו לדוגמה: בולטין מס' 19, ידיעות קרן היסוד, 8.5.1947, עמ' 2.

ישראל. כך, למשל, תוארה קבלת הפנים לקבוצת ניצולי שואה באחד הקיבוצים: "רבים בכו... אך העתיד חזק מן העבר... שירת העתיד משתלטת בכל והולך ונשכח העבר".¹¹⁴ דמויות הניצולים שטוחות לחלוטין, חסרות אופי ואישיות, והמעבר משואה לתקומה הוא מהיר כבזק: "הם באו בספינות טרופות שאינן ראויות לשמן, ומספרי האסירים חרותים בכתובת קעקע בבשר זרועותיהם; הם באו רצוצי גו ונמקי נפש, וכאן מצאו רפואות לגוף ולנפש. דגניה מעלה ארוכה. האדמה מעלה ארוכה. החירות מעלה ארוכה".¹¹⁵

בתיאור תהליך הקליטה, חידדה העיתונות את הניגוד בין המשקמים לבין המשוקמים¹¹⁶ וגיבתה חלוקה זו בתמונות שאיששו אותה. כך, למשל, תמונת השער של גיליון פברואר 1945 של **קרנו** היא צילום תקריב של שני זוגות ידיים הנוטעות עץ. הזוג הימני – ידיו הלבנות, הדקות של ניצול, שעליהן מוטבע המספר מן המחנות, והזוג השמאלי – ידיו השעירות והחזקות של גבר. הכותרת מעל התמונה הייתה "ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם" (עמוס ט, טו) והכיתוב מתחתיה היה: "חייל מן הבריגדה היהודית מדריך בהלכות נטיעה את אחד הניצולים שעל זרועו הוטבעה במחנות ההשמדה כתובת קעקע".

ייצוג מחנות העקורים בעיתונות היהודית-אמריקנית

בשעה שהארגונים הארץ-ישראליים שללו את אירופה מכול וכול, בעבר בהווה ובעתיד, דבקו באידיאולוגיה לפיה רק בארץ ישראל ישתנה היהודי האירופי מן היסוד, והציגו תהליך חניכה שבו מתרחש שיקומם של ניצולי השואה בארץ ישראל בלבד, בחרו הארגונים היהודיים-אמריקניים בדרך שונה לתאר את הקישור הפוליטי בין העקורים לבין ארץ ישראל: הם התמקדו בחזרה לחיים עוד באירופה בכלל ובמחנות העקורים בפרט, וביצירת תדמית חיובית לניצולי השואה. התיישבות הקבע של הניצולים, שבעיתונות הארץ-ישראלית הייתה המרכז, נדחקה בעיתונות היהודית-אמריקנית אל השוליים, ולא הייתה אלא אקורד הסיום בתהליך שיקום שמרכזו באירופה. הסיבות לבניית הנרטיב השונה מגוונות.

אירופה לא נשללה באופן מוחלט אצל יהודי ארצות הברית, ולא הוצגה כאנטייזה לארץ ישראל, מכיוון שהם עצמם חיו ב"גלות", ראו בה את ביתם, וטענו כי עלייה לארץ ישראל אינה בהכרח המטרה הסופית של הציוני האמריקני.¹¹⁷ רוב יהודי ארצות הברית, מכל הזרמים, שלא

114. "לצלילי אגמונט", **קרנו**, שנה כג, גיליון ו, יוני 1946.

115. **ארץ-ישראל בבניינה**, כרך ה, חוברת 3, פברואר 1946.

116. "לציבור הפועלים בארץ", **בהסתדרות**, אפריל-מאי 1946, עמ' 3-4.

117. Alon Gal, "Aspects of the Zionist Movement's Role in the Communal Life of American Jewry (1898-1948)", *American Jewish History*, vol. 75 (2) (1985), pp.149-164; בן הלפרן, "האמריקניזציה של הציונות 1880-1930", אריה גרטנר ויונתן סרנה (עורכים), **יהודי ארצות-הברית** (ירושלים, 1992), עמ' 291-308; הרצברג, **היהודים באמריקה**, עמ' 219-240.

הביעו רצון לעלות לארץ ישראל, לא ראו בעלייה המונית לארץ ישראל את הפתרון לבעיית האנטישמיות בארצות הברית, וגם תפילות "לשנה הבאה בירושלים" של אורתודוקסים וקונסרבטיבים נאמרו יותר מתוך הרגל דתי מאשר מתוך כוונה אמיתית. ארצות הברית נתפסה כארץ הגאולה, כארץ מיוחדת, נבדלת, "מדינת הזהב", שבמקרים רבים אף נתפסה כ"ציון". הציונים חשו כאמריקנים לכל דבר ועניין, וראו בארצות הברית בית להם ולצאצאיהם.¹¹⁸ הציונים האמריקנים הזדהו עם המאבק למען מדינה ליהודים בארץ ישראל, משום שהבינו כי זהו פתרון חשוב למצוקתם של היהודים שנותרו באירופה, אך לא חשבו שעליהם ליישם את הרעיונות האלה באופן אישי, וביקשו לבסס את עצמם בארצות הברית. התפיסה השונה של חיים בגולה הולידה אם כן ייצוג שונה של אירופה בכלל, ושל מחנות העקורים בפרט.

בנוסף, מערכת התעמולה הארץ-ישראלית ביקשה לעזור לניצולי השואה בעיקר באמצעות גיוס כספים לבניין ארץ ישראל. הארגונים היהודיים-אמריקניים, לעומת זאת, ביקשו לעזור לניצולי השואה בגיוס תרומות עבור הניצולים עצמם. לפיכך, נדרשו ליצור לניצולי השואה תדמית חיובית עוד באירופה, כדי לקרוב אל לבם של יהודים ולא-יהודים בארצות הברית, ולהגדיל את נכונותו של הציבור לתרום. באותן שנים הופיעה בשיח הציבורי האמריקני תדמית שלילית של הניצולים, שהייתה עלולה לפגוע בתרומות: בתקופה שמיד לאחר המלחמה, סיפוריהם של אנשי הכוחות האמריקניים ששחררו את המחנות והיו עדים לזוועות, גרמו לפרסומן של כתבות אוהדות ומעוררות אמפתיה לסבלם של הניצולים היהודים, שהגבירו את המודעות לבעיית העקורים, ואת האהדה לתביעותיה של התנועה הציונית.¹¹⁹ אך במרוצת הזמן, ככל שהכוחות האמריקניים המשחררים חזרו לבתיהם וחיילים חדשים נשלחו במקומם לאירופה, השתנתה התדמית. החיילים האמריקנים ששירתו באירופה ב-1947 לא היו עדים למראות שהתגלו בשחרור, ופעמים רבות התחלפו הרחמים בתחושת סלידה. יתר על כן, ככל שחלף הזמן החלו להישבר המחיצות בין אנשי הצבא האמריקני לבין הגרמנים, ויש הטוענים, בעיקר בינם לבין הגרמניות.¹²⁰ העובדה כי המלחמה הקרה כבר הייתה בחיתוליה חיזקה את הגישה שגרסה כי יש לראות בגרמניה בעלת ברית ומן הראוי לתרום לשיקומה, מה שהקל את ההתקרבות בין האמריקנים לגרמנים. מול עליבות מחנות העקורים עמדה הכנסת האורחים של איכרים גרמנים, שטענו כי לא היה להם כל קשר לרצח היהודים, וכי לא ראו ולא שמעו דבר. לקשרים אלה נודעה כמובן השפעה שלילית על היחסים בין האמריקנים לניצולים היהודים,

118. אלון גל, "הציונות האמריקאית בין שתי מלחמות העולם – מאפיינים רעיוניים", **יהדות זמננו**, 5 (ירושלים, 1989), עמ' 79-90; Urofsky, *Zionism*, pp. 215-243.

119. מנחם קאופמן, **לא ציונים באמריקה במאבק על המדינה 1939-1948** (ירושלים, 1984), עמ' 142; הדסה יצחקי, **שארית הפליטה בראי העתונות ודעת הקהל האמריקניים בשנים 1945-1948** (עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, 1996), עמ' 187.

120. אליעזר ריבנוביץ', **במדי אונרר"א עם שארית הפליטה 1946-1948** (ירושלים, 1990), עמ' 144-147.

121. שם, שם.

שהצטננו במהרה.¹²¹ לארצות הברית החלו להגיע סיפורים על פעילותם של הניצולים בשוק השחור, על דרישות מופרזות, תלוונות בלתי פוסקות והפרות חוק. במרוצת הזמן החלה גם העיתונות הכללית לתאר את הניצולים באור שלילי, כבטלנים וכעצלנים המתחמקים מעבודה מכל סוג,¹²² בלי לנסות כלל להסביר מה גרם להתנהגות זו (כך, למשל, במקרים רבים סירבו ניצולים לצאת לעבודה מסיבה אידיאולוגית – משום שלא רצו לעזור בשיקום הכלכלה הגרמנית. הפעילות בשוק השחור הייתה תוצאה של התנאים הקשים במחנות העקורים, ולא הייתה נחלתם של היהודים בלבד), ולאזרח האמריקני היה קל מאוד לאמץ את התדמית השלילית.¹²³ כדי להמשיך את זרם התרומות, ביקשו אנשי הארגונים היהודיים-אמריקניים לשקם את תדמית ניצולי השואה ולהוכיח כי אלו אנשים הראויים שישקיעו בהם, משום שהם נעזרים בכספים למטרה חיובית: הם מבריאים, מתחילים לעבוד בחריצות יתרה ומכשירים עצמם לחיים בביטחון החדש.

התנאים החברתיים-פוליטיים הללו הצמיחו נרטיב שונה מהנרטיב הארץ-ישראלי. העיתונות היהודית-אמריקנית ביקשה להדגיש כי כבר באירופה ובמחנות העקורים חל שינוי בניצולי השואה, ועל כן הציבה את הדיון בהם במרכז הכתבות.

העיתונות הארץ-ישראלית, שתיארה את אירופה כבית קברות, התעלמה מקיבוצי ההכשרה שהוקמו בה. העיתונות היהודית-אמריקנית, לעומתה, העלתה על נס את קיבוצי ההכשרה והציגה אותם כ"ארץ ישראל קטנה" על אדמת אירופה: מקום שבו היהודים משתקמים, לומדים לעבוד ולכלכל את עצמם. דוגמה לכך היא הדיון הנרחב ב"קיבוץ נגב" – הכשרה של אנשי מחנה העקורים בלנדסברג (גרמניה), שבתנאים בלתי אפשריים, של בריאות לקויה וחיים בוואקום כלכלי, בתוך סביבה עוינת, הקימה קהיליה עובדת ומכובדת.¹²⁴ העיתונות הציגה שוב ושוב את ההשתקמות והפריחה במחנות העקורים – גופם של הניצולים מבריא, הם עובדים, הם לומדים בבתי ספר הנפתחים במחנות, הם צופים מדי פעם בהצגה המועלית בתאטרון המקומי וכדומה. כאשר הם עוזבים את מחנות העקורים בדרכם לביתם החדש הם כבר בריאים, אופטימיים ובעלי מקצוע.¹²⁵

בעוד העיתונות הארץ-ישראלית יצרה תמונה שטחית ושלילית של ציבור ניצולי השואה, עסקה העיתונות היהודית-אמריקנית בהשתקמותם של ניצולי השואה במחנות באופן מורכב

122. גרל אמריקני, למשל, כתב דו"ח לאחר ביקור במחנות (שבמהלכו לא נפגש ולו עם אחד מן הארגונים והמוסדות שטיפלו בניצולים), וציין כי במחנה ששוהים בו 3000 יהודים אי אפשר להשיג יותר מ-400 עובדים, וכי "ספק גדול אם איזו שהיא ארץ תרצה לקלוט יהודים אלו". קיין, **לא נרוע הרעב**, עמ' 139-38.

123. אביבה חלמיש, **אקסודוס – הסיפור האמיתי** (תל אביב, 1990), עמ' 28-20; Bauer, *Out of the Ashes*, p. 92; יצחקי, **שארית הפליטה**, עמ' 144-163, 187-192.

124. Leon Srole, "Landsberg", *Hadassah Newsletter*, December 1946, pp. 14-15.

125. "Dispossessed Youth Inspired by Pioneering Challenge", *Hadassah Headlines*, June 1946, p. 3.

יותר, ויצרה להם תדמית חיובית. בבעיותיהם של הניצולים טיפלו הכתבים בזהירות ובאופן מינורי. הניצולים הוצגו לפעמים כחלשים בגופם, אך עם זה חזקים בנפשם וברוחם, לאחר שנלחמו במלאך המוות במחנות ואף יכלו לו.¹²⁶ רק לעתים נדירות עסקו בהפרעות הנפשיות של העקורים, וגם כשעשו זאת לוו הדברים תמיד בהסתייגויות מהכללות. "יש כמה ילדים שחוסר היציבות הנפשית שלהם עקב המלחמה כה גדול, עד שהם נזקקים לטיפול מיוחד. באופן כללי, הילדים מבריאים מהר מאוד... אנו עצמנו נדהמנו מהקלות שבה מגיבים ילדים לנדיבות ולהרגשה שהם בטוחים. מספר הילדים שאינם מסוגלים להסתגל במהירות קטן מאוד", נכתב בעיתוני הדסה.¹²⁷ "זו טעות לחשוב שהילדים הללו יהיו אזרחים לא נורמלים", כותב רופא שעבד עם ילדים, "ההפך הוא הנכון, הם יהיו מהאזרחים אוהבי החופש הגדולים ביותר בעולם";¹²⁸ ד"ר גולוב (J. J. Golub), יו"ר ועדת הבריאות של הג'וינט באירופה, מבהיר לקוראים את ההבדל בין פסיכיאטריה לפסיכולוגיה: "אף שהניצולים אינם חולים נפשית, רבים מהם זקוקים להדרכה וטיפול פסיכולוגי".¹²⁹ גם כאשר הופיעו כמה כתבות על מצבם הקשה של הניצולים לאחר השחרור, מיהרו הכתבים לציין כי "במעמקי נפשם שמרו על חוש של חוסר אנוכיות ועל רצון אדיר להקריב".¹³⁰ דיווחים כאלה אמנם תיארו את הבעיות העומדות בפני ניצולי השואה, אך גם הבהירו כי רובם המכריע מסוגלים להתמודד עם הטראומה. בדיעבד התבררה גישה זו כנכונה ומוצדקת.¹³¹

רוב הכתבות עסקו בבניית תדמית חיובית לניצולי השואה. העיתונאים הבהירו בכתבות רבות כי ניצולי השואה הם קבוצה יוזמת, פעילה וראויה להערכה, ועסקו רבות בפעילויות ובעבודות השונות במחנות העקורים. הם דנו בהרחבה בחינוכותם של הניצולים, והבהירו כי הסיוע שהם מעניקים הוא רק בבחינת תמיכה ראשונית, וכי בלא הגרעין החיובי הטמון בניצולים עצמם, לא היו מצליחים להגיע להישגים כאלה.¹³² "יהודי אירופה אינם רוצים להיסמך על סעד וצדקה", קבע ד"ר ג'וזף שוורץ, האחראי לפעולות הג'וינט באירופה, "הם כן

126. "Rescue and Redemption", *Hadassah Newsletter*, November 1945, pp. 21-23.

127. "European Jewry: Summary of Disaster", *Hadassah Newsletter*, August-September 1945, pp. 5, 24; "A New Year Dawns for our People", *Hadassah Headlines*, September 1945, p. 1.

128. "Periodicals in Review", *Hadassah Newsletter*, June-July 1945, pp. 26-2.

129. "The Fight for Health", *JDC Digest*, vol. 6, no. 3, April-May 1947, pp. 5-6.

130. "20,000 Have Come but Thousands Are Still Waiting", *Hadassah Newsletter*, November 1946, pp. 13-14.

131. William B. Helmreich, *Against All Odds: Holocaust Survivors and the Successful Lives They Made in America* (New York, 1992), pp. 20-262.

הפסיכיאטרי אברבנאל, 21.4.2001.

132. "Education for Life", *JDC Digest*, vol. 5, no. 4, May 1946, pp. 3, 10.

זקוקים ומבקשים עזרה בשלב ראשוני זה כדי ליצור לעצמם בסיס כלכלי נורמלי".¹³³ הסיסמה שחזרה בכתבות רבות בעיתוני הג'וינט הייתה: "These Jews do not want our charity, They do need our help".¹³⁴

הכתבים הרבו בדוגמאות המעידות כי ניצולי השואה הם ציבור רב פעלים וחרוץ, המחכה להזדמנות ללמוד מקצועות וכישורים חדשים, כדי לפתוח בחיים חדשים: פרסומי הג'וינט עסקו ברצונם של הפליטים לעבוד, לעמוד שוב על רגליהם ולהתפרנס בכוחות עצמם. סיסמתם הייתה: "JDC helps people to help themselves". "ראה את החליפה שאני לובש", צוטט ויליאם ביין (Bein), מנהל הג'וינט בפולין, "ותבין את מידת השיקום שאליה הגיעו יהודי פולין", משום שהחליפה הגזורה היטב יוצרה, מאלף ועד תו, בידי ניצולים.¹³⁵ הניצולים תוארו כמי שאינם שוקטים על שמריהם, אלא מפגינים יוזמה: רבות מתוכניות הלימודים וההכשרה הן יוזמה של החניכים עצמם, לעתים מחליטה קבוצת ניצולים לחיות ולעבוד יחד בקיבוץ, כדי להתכונן לחיים בארץ ישראל, וקבוצות כאלו גדלות במהרה משום שהניצולים אוהבים את תחושת העצמאות ואת ההרגשה שהם עובדים ומספקים את צורכיהם בעצמם; הניצולים בוחרים לעסוק במקצועות רבים ושונים: סיעוד, חייטות, סנדלרות, ספרות, נגרות, מכונאות וחקלאות; הם מרוויחים שכר נאה, משפיעים על ניצולים אחרים ללכת בדרכם, מארגנים קואופרטיבים "בעצמם" ומגיעים בהם להישגים מרשימים.¹³⁶

בשעה שהטרמינולוגיה שבה השתמשו הארגונים הארץ-ישראליים הדגישה פסיביות, הטרמינולוגיה ששימשה לתאר את הניצולים בעיתונות היהודית-אמריקנית רוויה בפעלים המציינים דינמיות וחיוניות. ביטויים אלה עזרו ליצור את הרושם שניצולי השואה הם שנוטלים את גורלם בידיהם ויוזמים פעולות שונות. לדוגמה, באחת הכתבות מסופר על יכולת האלתור המדהימה שלהם: כאשר התעכבה האספקה של הג'וינט, הצליחו הניצולים לאתגר ולהפוך אביזרים בלויים לשימושיים.¹³⁷ לאחר שובו מאירופה סיפר יו"ר הג'וינט:

מעודי לא ראיתי אנשים עם כל כך הרבה כוח חיים... האנשים הללו לקחו את הדולרים שלנו ותרגמו אותם לחיים, להישגים ראויים לציון. אלמלא היו אלה האנשים הללו, אפשר שלכספנו לא הייתה משמעות. הם השותפים שלנו. הם אינם מבקשים מאיתנו פילנתרופיה, הם מבקשים מאיתנו השתתפות.¹³⁸

133. "UJA Sets \$170,000,000 Goal", *JDC Digest*, vol. 5, no. 8, December 1946, pp. 1-2, 13.

134. "To See for Themselves", *JDC Digest*, vol. 6, no. 3, April-May 1947, p. 4.

135. "Progress in Poland", *JDC Digest*, vol. 6, no. 6, October-November 1947, pp. 5-6.

136. Leon Srole, "Landsberg", *Hadassah Newsletter*, December 1946, pp. 14-15.

137. "Buying Confidence Through Work", *JDC Digest*, vol. 6, no. 7, December 1946, pp. 8-9.

138. "I Have Seen The Results", *JDC Digest*, vol. 5, No. 8, December 1946, pp. 3-4.

כדי להפוך את הניצולים ממסה אנונימית לפרטים שאֵתם ניתן להזדהות, תובלו הדיווחים הכלליים על העזרה בסיפורים אישיים. כך, למשל, בכתבה המתארת את התנועה הערה של משאיות האספקה באירופה, שולב סיפור המתאר עד כמה שמחה סוניה הקטנה במעיל החדש והקטן שקיבלה מהג'וינט.¹³⁹ בפעם אחרת, כדי להדגיש את החזרה לחיים עוד באירופה, סיפרה אחת הכתבות על ניצול שעסק במחנה בעבודות ניקיון במרפאה. לאחר השחרור, בגלל מחסור בכוח אדם, מינו אותו האמריקנים לעוזר רופא, והוא, בלי ידע רפואי קודם, עזר לאנשים, זכה להצלחה, התאהב באחת החולות היהודיות שבהן טיפל והתחתן אֵתה.¹⁴⁰

סיכום

העיתונות הארץ-ישראלית והעיתונות היהודית אמריקנית בנו שני נרטיבים שונים לתיאור יהודי אירופה בזמן השואה ולאחריה.

בעיתונות הארץ-ישראלית סוּכמו מאורעות השואה במשפטים קצרים, שלא הותירו מקום להזדהות או להבנת הקורא. תגובתם של רוב יהודי אירופה לרדיפות הנאצים גונתה, נשפטה והשוותה למורדי הגטאות והפרטיזנים. העיתונות היהודית-אמריקנית, לעומתה, עסקה בטרגדיות, בסיפורים הקשים, בקורבנות ובסבל, והנציחה את הזיכרונות מן השואה. אנשי הארגונים היהודיים-אמריקניים לא נרתעו מפרסום תמונות קשות או סיפורים מזעזעים, לא יצרו מחיצה בין העבר להווה, אלא הציגו את השואה כחלק בלתי נפרד מהווייתו של העם היהודי כולו. הם פירקו את החלוקה השטחית לקבוצות (כגון "צאן לטבח" מול לוחמים, נספים מול ניצולים) שהתקיימה בנרטיב הארץ-ישראלי, עקבו אחר יחידים, והביאו סיפורי הישרדות שונים בלי למתוח ביקורת, כדי להסביר כי יהודים שרדו בשואה בדרכים רבות ומגוונות.

הנרטיב הארץ-ישראלי פסל את מחנות העקורים מכול וכול, בעוד הנרטיב היהודי-אמריקני הילל ושיבח אותם. כל צד התעלם למעשה מאלמנטים שפגעו בסיפור שאותו ביקש לשווק: הכתבות בעיתונות הארץ-ישראלית התעלמו מההתארגנות הפנימית של היהודים במחנות העקורים, משיקום חיי הרוח והתרבות חרף התנאים הקשים, מהמנהיגות שצמחה, ומעובדת היותם של ניצולי השואה ציבור תוסס ודעתן עוד לפני הגעתו לארץ ישראל. גם תרומתם העצומה של ארגוני העזרה היהודיים-אמריקניים לניצולים באירופה נדחקה לשוליים, ועזרתו של הג'וינט במחנות העקורים תוארה רק במקום אחד. לפיכך, התמונה שהצטיירה בהם היא, שהגורם העיקרי המושיט עזרה לניצולים באירופה הם חיילי הבריגדה הארץ-ישראלים.¹⁴¹ בניגוד לארגונים הארץ-ישראליים, שניסו להמעיט בחשיבות השיקום במחנות העקורים, בחרו ארגוני העזרה האמריקניים בקיצוניות השנייה והפריזו בתיאור הפעילות במחנות העקורים.

139. "The Story of Supply", *JDC Digest*, vol. 5, No. 7, November 1946, pp. 3, 14.

140. "A Passage to Haifa", *Hadassah Newsletter*, May 1946, pp. 8-9.

141. "מכתב לעובדי בית-ברנר מהחי"ל", **בהסתדרות**, אוגוסט 1945, עמ' 11-15.

הניצולים אמנם ניהלו במחנות העקורים חיי ציבור וחיי חברה פעילים, אך העיתונות היהודית-אמריקנית העדיפה להתעלם מהבעיות שנלוו לחיים במחנות העקורים ובקיבוצי ההכשרה, כגון המחסור בתעסוקה, בעיית האבטלה, המסחר בשוק השחור, ולא התייחסה לבעיות חשובות שנדונו בישיבות פנימיות, כגון תלותם של תושבי המחנות בסעד.¹⁴²

הייצוג השונה של יהודי אירופה בשואה ולאחריה מוכיח שתודעה קולקטיבית מתבססת על עיבוד סלקטיבי של ההיסטוריה והיא סיפור המושפע מאינטרסים לאומיים, פוליטיים וחברתיים של קבוצה, ונתון לעיבודים שונים במקומות שונים.¹⁴³

142. קינן, **לא נרגע הרעב**, עמ' 136-140; דליה עופר, "ותיקים ועולים בעיני הארגונים היהודיים באירופה ובאמריקה 1946-1951", דליה עופר, **בין עולים לוותיקים** (ירושלים, 1996), עמ' 20-51; יהודה באואר, **הבריחה** (תל אביב, 1974), עמ' 262-263.

143. Halbwachs, *On Collective Memory*, בייחוד עמ' 37-83, 167-189.